

BEATA STYPUŁKOWSKA

IWST CZĘSTOCHOWA

ORCID 0000-0002-8978-7190

PROPOZYCJA KATECHETYCZNEJ INTERPRETACJI BIBLIJNEJ DLA KATECHETÓW DZIECI I MŁODZIEŻY

Katechetyczna interpretacja biblijna stanowi przedmiot refleksji autorki od przeszło dwudziestu lat. Pierwsze jej ujęcie opublikowano w 1999 roku¹, a kolejne rozszerzone wersje ukazały się w 2000² oraz 2015 roku³. Obecnie koncepcja ta ulega znaczącej modyfikacji na podstawie doświadczeń dydaktycznych ze studentami oraz własnych przemyśleń. Z jednej strony została uproszczona, umożliwiając wybór określonych opcji, a z drugiej strony rozszerzona, uwzględniając więcej danych przy interpretacji tekstów biblijnych.

Katechetyczna interpretacja biblijna w czasie lekcji religii kładzie akcent na wyjaśnienie tekstu, zaś w czasie katechezy parafialnej więcej czasu wymaga słuchanie słowa Bożego i udzielanie osobistej odpowiedzi Bogu. Dlatego też nawet ten sam tekst biblijny interpretowany podczas lekcji w szkole uzyska nowe naświetlenie w czasie katechezy w parafii. W sytuacji, gdy będzie to przygotowanie do Mszy świętej, uwaga w interpretacji zostanie nakierowana na Eucharystię. Skoro bowiem liturgia słowa i liturgia eucharystyczna są jedną całością, to interpretacja biblijna przygotowująca do Eucharystii winna połączyć słowo Boże z tajemnicą eucharystyczną, aby w konsekwencji – jak napisał Benedykt XVI – Eucharystia otwierała nas na słowo Boże, tak jak Pismo święte oświeca i wyjaśnia tajemnicę eucharystyczną⁴. Zatem można powiedzieć, że lekcja przygotowuje do katechezy, a katecheza przygotowuje do liturgii i sakramentów, a zatem do Komunii z Bogiem i przyjęcia daru Ducha Świętego, który działa podczas każdej Mszy świętej.

Korzystając z niniejszego przedstawienia katechetycznej interpretacji biblijnej należy w odpowiedni sposób dobierać poszczególne punkty do realizacji. Istnieje

¹ B. Stypułkowska, *Teoretyczne i praktyczne założenia przygotowania katechetów do poprawnej interpretacji tekstów biblijnych z uwzględnieniem form samokształcenia kierowanego*, Kraków 1999, s. 71–105.

² A. Długosz, B. Stypułkowska, *Wprowadzenie do dydaktyki biblijnej*, Kraków 2000, s. 35–73 (wydanie w języku rosyjskim: Sankt-Petersburg 2006).

³ B. Stypułkowska, *Biblijna formacja katechetów*, Częstochowa 2015, s. 279–314.

⁴ Benedykt XVI, Adhortacja apostolska o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła *Verbum Domini* (VD), n. 55.

możliwość wyboru różnych ścieżek interpretacyjnych w zależności od celów i rodzaju zajęć.

Niniejszy artykuł przedstawia propozycję katechetycznej interpretacji biblijnej składającej się z trzech etapów: zrozumienia wyrazowego, zrozumienia teologicznego oraz zrozumienia egzystencjalnego⁵.

1. Etap wyjściowy – zrozumienie wyrazowe

Zrozumienie wyrazowe jest etapem wyjściowym, przygotowawczym, najbardziej charakterystycznym dla lekcji religii. Bez niego niemożliwa jest dalsza interpretacja tekstu biblijnego. Celem tego etapu jest określenie charakteru tekstu biblijnego, by można było w sposób właściwy przejść do etapu teologicznego albo egzystencjalnego. Praca na tym etapie rozpoczyna się od proklamacji tekstu biblijnego. Dokonuje się to na każdym poziomie edukacyjnym.

Zrozumienie wyrazowe wyjaśnia sens dosłowny tekstu, sens zamierzony przez autora biblijnego. Na zrozumienie sensu wyrazowego składają się: wyjaśnienie występujących terminów i zrozumienie sensu wyrazowego poszczególnych zdań (czytanie ze zrozumieniem) oraz określenie rodzaju i gatunku literackiego. Główne pytanie tego etapu brzmi: O czym ten tekst mówi? Co ten tekst mówi o Bogu? Jakie zagadnienia teologiczne (religijne) poruszone są w tym tekście? Czytanie ze zrozumieniem zakłada rozumienie występujących w tekście terminów. W młodszych klasach będzie chodziło o wytłumaczenie niektórych terminów, które nie są potocznie używane, a mogą występować w tekście biblijnym, w starszych klasach będzie chodziło o przybliżenie terminów biblijnych, np. zbawienie, przymierze, Mesjasz, faryzeusz. Zrozumienie poszczególnych terminów prowadzi do zrozumienia całych zdań. Czytanie ze zrozumieniem zakłada rozumienie sensu wyrazowego poszczególnych zdań, które znajdują się w tekście biblijnym. Przekaz biblijny winien być przybliżony uczniom, tak by rozumieli oni poszczególne zdania i całą perykopę. Uczeń winien potrafić odpowiedzieć na pytanie, o czym mówi dany tekst. Zrozumienie sensu wyrazowego poszczególnych zdań prowadzi do zrozumienia przesłania tekstu, pod warunkiem, że w prawidłowy sposób zostanie określony jego rodzaj i gatunek literacki. Mimo tego, że w Piśmie świętym występują gatunki typowe dla tekstów biblijnych, jak np. wyrocznie prorockie czy psalmy, to jednak

⁵ Do trójplaszczynowego ujęcia katechetycznej interpretacji biblijnej inspiracją była pozycja ks. Tadeusza Loski SJ zatytułowana *Heurystyka integralna. Próba syntezy zasad rozumienia i wyjaśniania Pisma Świętego w Kościele. Studium z zakresu heurystyki i duchowości biblijnej*, Kraków 1995, w której autor zaproponował trzy poziomy: zasady i metody wiedzy ludzkiej, zasady i metody dogmatyczno-teologiczne oraz zasady i kryteria duchowe (s. 151–158). Przedstawione wytyczne T. Loski wydają się być zbyt szczegółowe i skomplikowane dla potrzeb katechezy biblijnej, dlatego też opracowano własną propozycję katechetyczną.

można w sposób ogólny teksty biblijne przyporządkować do prozy, poezji czy dramatu, wskazać na metafory czy scharakteryzować przypowieści. Określenie rodzaju i gatunku literackiego tekstu biblijnego jest niezwykle ważne, aby osiągnąć zrozumienie przesłania biblijnego, z uwzględnieniem sposobu wyrażania się w czasach biblijnych.

Następnie (w starszych klasach i w katechezie dorosłych) możliwe jest podjęcie jednego z dwóch kierunków interpretacji: kierunku lingwistyczno-literackiego lub kierunku historyczno-kulturowo-geograficznego. Zarówno przy kierunku lingwistyczno-literackim, jak i historyczno-kulturowo-geograficznym należy wybrać do omówienia tylko jeden aspekt.

Przy kierunku lingwistyczno-literackim można przedstawić kontekst bliższy danej perykopy, czyli ukazać jej miejsce w strukturze księgi, i kontekst dalszy, czyli ogólne odniesienie do Starego lub Nowego Testamentu i wskazać na rodzaj księgi, w której dana perykopa występuje. Można zapoznać katechizowanych z wybranymi terminami biblijnymi (hebrajskimi lub greckimi) oraz zwrócić uwagę na ich występowanie w różnych tekstach biblijnych i ich polskie tłumaczenia⁶. Można zapoznać katechizowanych w sposób bardziej szczegółowy z gatunkiem literackim tekstu biblijnego. Będzie chodziło zwłaszcza o gatunki typowe dla Biblii: maszał, przypowieść, wyrocznia prorocka oraz o specyfikę biblijną narracji historycznych, listów, itp.

Przy kierunku historyczno-kulturowo-geograficznym można odwoływać się do głównych etapów historii Izraela oraz przyporządkowywać im treści poszczególnych ksiąg i fragmentów biblijnych. W biblijnej historii Izraela można wyróżnić sześć etapów⁷: Patriarchowie (Rdz), Wyjście (Pięcioksiąg), Dwanaście pokoleń (Joz, Sdz), Królestwo (1–2 Sm, 1–2 Krl, Jr 1–20), Wygnanie (Lm, Ez, Iz), Odbudowa (Ezd, Ne, Ag, Za, Iz, Ml, Jl, Pnp, Prz, Syr, Hi, Koh, 1–2 Mch, Dn, Mdr). W ukazywaniu Ewangelii i osoby Chrystusa katecheta nie może zagubić wymiaru historycznego pierwszego wieku w środowisku żydowsko-palestyńskim, a przy innych pismach Nowego Testamentu włączyć rzeczywistość diaspory wraz z kulturą grecko-rzymską⁸. Kontekst historyczny tekstu biblijnego jest bardzo ważny. Pojawia się pytanie,

⁶ Przydatne w tym celu będą słowniki oficyny Vocatio: J. Strong, *Grecko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów greckich i kodami Popowskiego*, Warszawa 2015; R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu, wydanie z pełną lokalizacją greckich haseł, kluczem polsko-greckim oraz indeksem form czasownikowych*, Warszawa 1995; J. Strong, *Hebrajsko-polski i aramejsko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów hebrajskich i aramejskich oraz kodami Baumgartnera*, Warszawa 2017; L. Koehler, W. Baumgartner, J.J. Stamm, *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, red. nauk. wyd. polskiego P. Dec, t. 1–2, Warszawa 2013; *Odwrotny indeks Stronga z alfabetyczną listą polskich haseł do słowników Stronga: grecko-polskiego, hebrajsko-polskiego i aramejsko-polskiego*, Warszawa 2018.

⁷ *Stary Testament. Historia zbawienia*, Paris 1983, s. 25.

⁸ Pomocne mogą okazać się następujące pozycje: M. Rosik, *Judaizm u początków ery chrześcijańskiej*, Wrocław 2003; H. Daniel-Rops, *Życie codzienne w Palestynie w czasach Chrystusa*, przekł. J. Lasocka, Warszawa 1994.

jak wcześniej należy wprowadzać katechizowanych w środowisko i kulturę żydowską w opowiadaniach biblijnych. Wydaje się, że od początku, czyli już na poziomie katechezy przedszkolnej, nie unikniemy komentarza historycznego (np. spis ludności za czasów Cezara Augusta, zwyczaj corocznych pielgrzymek do świątyni jerozolimskiej) i nazw geograficznych (Betlejem, Palestyna, Jezioro Galilejskie). Do zrozumienia kontekstu historyczno-kulturowego danej wypowiedzi biblijnej konieczne są odpowiedzi na pytania o autora, adresatów, czas i miejsce powstania tekstu. Należy ich szukać w samym tekście biblijnym, jak i poza nim – w komentarzach, słownikach, wprowadzeniach itd. Kierowanie się zasadami historyczno-literackimi wymaga korzystania z różnorodnych pomocy biblijnych (słowników, atlasów, introdukcji, komentarzy itd.). Nie jest to zatem czynność prosta i może przysporzyć trudności, zarówno odnoszących się do znalezienia odpowiednich pomocy, jak później dobrego ich wykorzystania, łącznie z odpowiednim dostosowaniem ich do tematu katechezy i klasy. Warto też uwzględnić korelację z lekcjami historii. Już na II etapie edukacyjnym, czyli w klasach IV–VIII szkoły podstawowej⁹, uczeń lokalizuje w czasie i przestrzeni cywilizację Starożytnego Wschodu, w tym Izrael, a także umiejscawia w czasie i przestrzeni narodziny oraz rozprzestrzenianie się chrześcijaństwa¹⁰. Podobnie jest w klasach licealnych. W zakresie podstawowym uczeń charakteryzuje wierzenia ludów tworzących cywilizację starożytnego Bliskiego Wschodu z uwzględnieniem judaizmu¹¹ oraz wyjaśnia genezę chrześcijaństwa i zmiany sytuacji chrześcijan w państwie rzymskim¹².

W przekazie specyfiki czasów biblijnych pod względem kulturowym bardzo ważne jest prawidłowe ukazywanie narodu żydowskiego. Dokumenty kościelne odnoszące się do Żydów oraz podejmujące problem katechetycznego przepowiadania zwracają uwagę na wspólne korzenie judaizmu i chrześcijaństwa. Uwzględniając uwagi dokumentów kościelnych poruszających problematykę narodu żydowskiego i jego *Świętych Pism*¹³ w praktyce lekcji religii i katechezie parafialnej należy szczególną uwagę zwrócić na te fragmenty biblijne, które mogą stawiać naród

⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U., poz. 356), „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” z dnia 24 lutego 2017 r., poz. 356, s. 11; www.dziennikustaw.gov.pl/du/2017/356/1 (2019.04.17). Podstawa programowa katechezy nie uwzględnia tego podziału na etapy edukacyjne.

¹⁰ Dz.U., poz. 356, s. 93.

¹¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia (Dz.U., poz. 467); „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” z dnia 2 marca 2018 r., poz. 467, s. 111; www.dziennikustaw.gov.pl/DU/2018/467 (2019.04.17).

¹² Dz.U., poz. 467, s. 112.

¹³ B. Stypułkowska, *Treści dotyczące narodu żydowskiego i jego Świętych Pism w zastosowaniu katechetycznym*, „Veritati et Caritati” (2014), t. 2, s. 229–248.

żydowski w niekorzystnym świetle. W Ewangeliach mamy do czynienia zwłaszcza z opisami Męki Pańskiej, w której przywódcy żydowscy odegrali znaczącą rolę¹⁴. Mowa w tych opisach jest również o tym, że Jezus został odrzucony przez swój naród¹⁵. W interpretacji tych fragmentów należy pamiętać, że nie dotyczą one wszystkich Żydów żyjących w czasach biblijnych, ani tym bardziej nie dotyczą Żydów żyjących współcześnie. W Piśmie świętym można przeczytać również szereg napomnień skierowanych do narodu żydowskiego, zwłaszcza w tekstach prorockich. W interpretacji katechetycznej należy zwrócić uwagę na przesłanie tych tekstów jako słowa Bożego do każdego wierzącego. Współczesna katecheza i głoszenie słowa Bożego mają wyraźne ukierunkowanie egzystencjalne. Również podczas lekcji religii i katechezy parafialnej wymiar egzystencjalny jest najważniejszy i ku niemu skierowana jest wszelka praca nad tekstami Pisma świętego. Nie kwestionując tych założeń, warto jednak pobudzić refleksję dotyczącą zakresu przedstawionych treści biblijnych. Ukierunkowanie egzystencjalne przy lekturze biblijnej nie zwalnia bowiem czytelnika z obowiązku poprawnego odczytania sensu wyrazowego i teologicznego tekstów biblijnych. Co więcej, to właśnie poprawne zrozumienie tekstu w jego wymiarze historyczno-literackim i teologicznym jest podstawą do wysnuwania jakichkolwiek wniosków egzystencjalnych.

W ramach katechezy biblijnej przydatne jest posługiwanie się mapami biblijnymi, które należą do map historycznych. Mapa jest obrazem przestrzeni geograficznej, wykonanym w odpowiedniej skali i uwzględniającym krzywizny powierzchni Ziemi. Mapa historyczna odzwierciedla przestrzenne stosunki zachodzące w rzeczywistości geograficznej między faktami i zjawiskami¹⁶. Mapy są niezbędnym składnikiem systemu środków nauczania¹⁷. Mapy historyczne i fizyczne należą do prostych środków wzrokowych¹⁸. Jako środki dydaktyczne ułatwiają one uczniom funkcję uczenia się. Przyczyniają się do lepszego poznawania rzeczywistości oraz kształtowania postaw emocjonalnego stosunku do rzeczywistości¹⁹. Mapy fizyczne i historyczne należą do podstawowych narzędzi pracy dydaktycznej w szkole. Dzięki mapom uczeń może uzyskać informację, których nie ma bezpośrednio w treści podręcznika. W pracy dydaktycznej w szkole wykorzystuje się mapy ściennie, podręcznikowe i atlasowe. Już na II etapie edukacyjnym, w sposób systematyczny na lekcjach historii, przyrody i geografii uczy się korzystania z różnego rodzaju map i wydobywania z nich potrzebnych informacji²⁰. Dzięki lekcjom historii uczeń

¹⁴ Mk 14–15; Mt 26–27; Łk 22–23; J 18–19.

¹⁵ Mk 15, 6–15; Mt 27, 15–26; Łk 23, 17–25; J 19, 14–16.

¹⁶ A. Zielecki, *Mapa w nauczaniu historii*, Warszawa 1984, s. 5.

¹⁷ A. Zielecki, *Mapa w nauczaniu historii*, dz. cyt., s. 5.

¹⁸ F. Bereźnicki, *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Kraków 2004, s. 379.

¹⁹ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996, s. 287.

²⁰ W Podstawie programowej kształcenia ogólnego w odniesieniu do historii występuje następujący zapis: „krytyczne analizowanie informacji uzyskanych z różnych źródeł (w tym kartograficznych), próba wyciągania z nich wniosków” (Dz.U., poz. 356, s. 91); w odniesieniu do przyrody podano:

ma również kontakt z mapą historyczną. Umiejętności ucznia zdobyte w szkole na różnych lekcjach można wykorzystać dla potrzeb katechezy biblijnej. Znajomość mapy historycznej uzyskuje się przez wykonanie pewnych działań wprowadzających²¹. Na początku należy zapoznać się z legendą danej mapy i ustalić granice czasowe okresu historycznego, do którego się odnosi. Następnie należy poznać zarys granic państw, które mapa obejmuje i ustalić miejsca znanych wydarzeń. Można porównać historyczną mapę ze współczesną oraz na współczesnej mapie wskazać miejsca biblijnych miejscowości (często historyczne nazwy miast ulegały zmianom). W dalszej pracy należy zastanowić się nad wpływem warunków naturalnych na przebieg wydarzeń historycznych. Bardzo istotne jest to, by podczas bieżącej lektury Pisma świętego przy napotykanii na nazwy geograficzne umiejscawiać ich położenie na mapie historycznej i współczesnej. Zwłaszcza w starszych klasach szkoły podstawowej i w klasach licealnych dobre przeprowadzanie katechezy wymaga stałego odnoszenia się do map historycznych biblijnych krajów. Umiejętności czytania map historycznych i fizycznych należy uczyć w każdej klasie i na wszystkich poziomach edukacyjnych²². Dlatego już w klasach młodszych szkoły podstawowej należy umiejscawiać pewne miejscowości na mapie. Wydaje się, że od początku nie unikniemy komentarza historycznego (np. spis ludności za czasów Cezara Augusta, zwyczaj corocznych pielgrzymek do świątyni jerozolimskiej) i nazw geograficznych (Betlejem, Palestyna, Jezioro Galilejskie). Pierwszym krajem, jaki winien być przez katechizowanego poznany, jest Palestyna w czasach Nowego Testamentu. Katecheza biblijna wychodzi od treści odnoszących się do Nowego Testamentu, by następnie coraz bardziej zapoznawać się z jego starotestamentalnym kontekstem. Poza Palestyną najbardziej znaczącymi krajami dla teologii biblijnej, a także krajami, które uczeń poznaje w ramach nauki historii, są Egipt (z wydarzeniem wyjścia i przymierzem synajskim) oraz Mezopotamia (kraj, z którego wyszedł Abraham, dalej miejsce niewoli babilońskiej, kraj, którego kultura ciągle oddziaływała na cały Bliski Wschód, w tym również na starożytny Izrael). Nie bez znaczenia jest również zapoznanie się z Cesarstwem Rzymskim – państwem, w obrębie którego działał św. Paweł.

„poznanie planów i map jako źródeł informacji geograficznej” (Dz.U., poz. 356, s. 110); a w odniesieniu do geografii podobnie: korzystanie m.in. z planów, map, fotografii, rysunków w celu zdobywania, przetwarzania i prezentowania informacji geograficznych (Dz.U., poz. 356, s. 116).

²¹ J. Majerska, *Samokształcenie kierowane w procesie nauczania historii*, Bydgoszcz 1981, s. 158.

²² A. Zielecki, *Atlasy historyczne*, w: *Współczesna dydaktyka historii. Zarys encyklopedyczny*, red. J. Maternicki, Warszawa 2004, s. 14; B. Stypułkowska, *Mapa historyczna i fizyczna w katechezie biblijnej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” XXXVII (2009), s. 159–166.

2. Etap pośredni – zrozumienie teologiczne

Zrozumienie teologiczne jest etapem pośrednim, który powinien być przeprowadzony zarówno w czasie lekcji religii, jak i podczas katechezy. Koncentruje się on głównie na kerygmacie²³. Kerygmat może być w katechezie biblijnej formułowany i wyjaśniany przy pomocy kierunku biblijnego, liturgicznego lub doktrynalnego. Kierunek biblijny polega na wyjaśnianiu jednego tekstu biblijnego przez inne teksty biblijne. Uwzględnia się przy tym treść i jedność całego Pisma świętego oraz relacje, jakie zachodzą między Starym a Nowym Testamentem, a także bierze się pod uwagę związki zachodzące między tekstami biblijnymi. Kierunek liturgiczny polega na powiązaniu kerygmatu z tekstami liturgicznymi lub czytaniem biblijnymi z lekcjonarza. Kierunek doktrynalny natomiast polega na wyjaśnianiu kerygmatu przez

²³ Kerygmat jest to transliteracja greckiego rzeczownika, zwykle tłumaczonego jako „głoszenie”, ale wskazującego raczej na treść orędzia niż samo działanie (*Kerygmat*, w: *Encyklopedia biblijna*, red. naukowa P.J. Achtemeier, Warszawa 1999, s. 518). Kerygmat jest uroczystym proklamowaniem orędzia ludzi do ludzi, głoszonym w imieniu Boga, na zasadzie otrzymanego od Niego posłannictwa (A. Jankowski, *Kerygmat w Kościele apostołskim. Nowotestamentowa teologia głoszenia słowa Bożego*, Częstochowa 1989, s. 115; J. Audusseau, X. Léon-Dufour, *Głosić*, w: *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Léon-Dufour, tłum. i oprac. K. Romaniuk, Poznań-Warszawa 1973, s. 279). Termin kerygmat jest terminem technicznym, który występuje jako synonim głoszenia dobrej nowiny o zbawieniu w Jezusie Chrystusie. Augustyn Jankowski OSB podaje, że w pismach Nowego Testamentu rzeczownik *kérygma* występuje 8 razy, a utworzony od niego czasownik *keryssein* o znaczeniu „proklamować jak herold”, „głosić” spotyka się 60 razy (A. Jankowski, *Kerygmat w Kościele apostołskim*, dz. cyt., s. 7). W Starym Testamencie rzeczownik *keryx* ma tylko świeckie znaczenie herolda, natomiast czasownik jest stosowany w pismach prorockich (A. Jankowski, *Kerygmat w Kościele apostołskim*, dz. cyt., s. 14). W Starym Testamencie czasownik *keryssein* występuje zwykle w dwóch znaczeniach, które kontrastują ze sobą, ale i uzupełniają się nawzajem. W pierwszym znaczeniu kerygmat proroków grozi w obliczu sądu Bożego i nawołuje do pokuty (Np. Jl 1, 14; 2, 1. 15; 4, 9; Jon 1, 2; 3, 2. 4. 5. 7). W drugim znaczeniu ogłasza radość 9 Np. So 3, 14–15; Za 9, 9–10), która następuje po pokucie i dotyczy nowych, eschatologicznych łask zbawienia. Te dwie cechy kerygmatu prorockiego w Starym Testamencie, cechy wprawdzie kontrastowe, ale zarazem komplementarne przeszły wraz z terminami *keryssein*, *kérygma* i *keryx* do Nowego Testamentu (A. Jankowski, *Kerygmat w Kościele apostołskim*, dz. cyt., s. 16). W Nowym Testamencie treścią kerygmatu jest wypełnienie się Pisma, „ewangelia”, czyli dobra nowina o Bożym dziele odkupienia, dokonany przez Jezusa (*Kerygmat*, art. cyt., s. 518; A. Paciorek, *Kerygmat*, w: Katolicki Uniwersytet Lubelski, *Encyklopedia katolicka*, tom 8, Lublin 2000, k. 1361). Nawoływanie do pokuty i radosne orędzie o zbawieniu występują w Nowym Testamencie w nowym znaczeniu. Obietnica zbawienia mesjańskiego staje się dobrą nowiną o jej spełnieniu w Jezusie Chrystusie (A. Jankowski, *Kerygmat w Kościele apostołskim*, dz. cyt., s. 16). Kerygmat apostołski jest odzwierciedleniem kerygmatu Jezusa, rozumianego i interpretowanego w świetle Jego śmierci i zmartwychwstania (A. Paciorek, *Kerygmat*, art. cyt., k. 1361). Wymaganie nawrócenia wypływa z tego, że treścią kerygmatu jest fakt zbawienia, który dokonał się w misterium paschalnym. Zwycięstwo Chrystusa nad śmiercią sprawia, że teraźniejszość słuchaczy kerygmatu nabiera wymiarów wieczności, a wszelkie nauczanie powinno odnosić się do dzieła zbawienia (J. Audusseau, X. Léon-Dufour, *Głosić*, art. cyt., s. 279; A. Barucq, P. Grelot, *Nauczać*, w: *Słownik teologii biblijnej*, dz. cyt., s. 532).

odniesienie się do wyznania wiary, *Katechizmu Kościoła katolickiego* lub innych oficjalnych wypowiedzi Kościoła, ewentualnie do wypowiedzi Ojców Kościoła. Na lekcji religii i w katechezie, podczas katechetycznej interpretacji biblijnej, należy wybrać tylko jeden kierunek.

Zrozumienie teologiczne dlatego jest etapem pośrednim, ponieważ zrozumienie teologiczne, które może wystarczyć egzegecie, nie doprowadza jeszcze katechizowanego do spotkania Chrystusa w słowie Bożym. Poznanie teologiczne, które polega na sformułowaniu kerygmatu lub głównej myśli teologicznej tekstu i ich wyjaśnieniu, prowadzi jednak do poznania Chrystusa i działania Bożego. Zrozumienie teologiczne związane jest z sensem duchowym i sensem pełniejszym, nadanym przez Boga. Etap teologiczny jest najbardziej kluczowy dla interpretacji biblijnej, ponieważ koncentruje się na Chrystusie. Praca nad zrozumieniem teologicznym może rozpoczynać się od sformułowania kerygmatu. Następnie należy kerygmat wyjaśnić, wybierając jeden z trzech możliwych kierunków interpretacji: kierunek biblijny, liturgiczny lub doktrynalny. Niekiedy kerygmat zostanie sformułowany dopiero w trakcie pracy ucznia w określonych kierunkach.

Kerygmat jest orędziem o faktach i czynach, przez które Bóg wkroczył w historię ludzkości, powołując ją do wejścia w Jego zbawcze plany. W głoszeniu kerygmatu nie chodzi o wyjaśnienie pewnych pojęć i zasad, lecz o przekazanie Bożego wezwania i zaproszenia²⁴. Karl Rahner, reprezentant odnowy kerygmatycznej, uściślił, że kerygmat we współczesnym użyciu tego nowotestamentowego terminu oznacza słowo, które w imię Boga i na mocy prawowitej misji zleconej przez Boga i Kościół jest głoszone zarówno wspólnocie wierzących, jak i jednostce jako słowo samego Boga, i które skutecznie uobecnia to, co właśnie jest przepowiadane. Ponieważ jest ono historycznie uchwytnym wydarzeniem tego, co przepowiadane, jest czymś więcej niż wypowiedzi dogmatyczne Kościoła oraz czymś innym niż wypowiedzi będące rezultatem ludzkiej refleksji nad dogmatami (teologią). Najintensywniejsze swe wypełnienie kerygmat znajduje w sakramencie jako manifestacji zbawienia Bożego²⁵. W takim rozumieniu kerygmat jest stosowany we współczesnej katechezie biblijnej²⁶. W katechezie biblijnej, tak jak w Nowym Testamencie, treścią kerygmatu jest dobra nowina o Bożym dziele odkupienia oraz wypełnieniu się obietnic w osobie Jezusa Chrystusa. Niekiedy kerygmat jest rozszerzony o wielkie dzieła Boże w historii zbawienia, takie jak na przykład stworzenie świata i człowieka, wyjście z Egiptu i wejście do ziemi obiecanej, powrót z niewoli babilońskiej

²⁴ F. Blachnicki, *Kerygmatyczna odnowa katechezy (zorientowanie w problematyce)*, Warszawa 2005, s. 179.

²⁵ *Kerygmat*, w: K. Rahner, H. Vorgrilmer, *Mały słownik teologiczny*, tłum. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, słowo wstępne A. Skowronek, Warszawa 1987, k. 175.

²⁶ Zagadnienie kerygmatu we współczesnej katechezie zostało podjęte w: B. Stypułkowska, *Głoszenie kerygmatu jako wyznacznik katechezy biblijnej z zastosowaniem różnych struktur lekcji szkolnych*, „Sosnowieckie Studia Teologiczne” XIII (2016–2017), s. 335–349.

i odbudowanie świątyni jerozolimskiej. Biblia jest traktowana jako całość. Stary Testament wprowadza i uzupełnia lekturę Nowego Testamentu. Na każdym etapie katechezy potrzebne jest nawoływanie do pokuty i nawrócenia oraz głoszenie radosnego orędzia o zbawieniu dokonany w Jezusie Chrystusie. Katecheza biblijna może i powinna być katechezą kerygmatyczną, czyli głoszącą kerygmat. Na potrzebę katechezy kerygmatycznej zwraca uwagę papież Franciszek w swojej adhortacji apostolskiej o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie *Evangelii gaudium*²⁷, która może być jednym z dokumentów kierunkowych dla współczesnej katechezy.

W katechetycznej interpretacji biblijnej kerygmat jest formułowany po analizie wyrazowej (historyczno-literackiej) na początku zrozumienia teologicznego lub w jego trakcie. Ponieważ niektóre perykopy biblijne stosowane w katechezie nie zawierają wyraźnego kerygmatu, wówczas podczas zajęć wystarczy podanie głównej myśli teologicznej tekstu, wokół której skoncentruje się dalsza interpretacja. Zrozumienie teologiczne jest najbardziej kluczowe dla interpretacji biblijnej, ponieważ koncentruje się na Chrystusie. Formułując kerygmat do tekstu pochodzącego ze Starego Testamentu należy zadać następujące pytania: co Bóg objawia? Co ten tekst mówi o Bogu? Jak ten tekst odnosi się do przymierza Boga z Izraelem? Do historii zbawienia? Do Chrystusa? Formułując kerygmat do tekstu pochodzącego z Nowego Testamentu należy zadać następujące pytania: co Bóg objawia? Co ten tekst mówi o Chrystusie? Jak ten tekst odnosi się do Nowego Przymierza? Do życia chrześcijańskiego? W obu przypadkach (tekstu ze Starego i Nowego Testamentu) należy zapytać, do czego Bóg zaprasza? Wzywa? Co proponuje? Zwykle kerygmat zawiera dwa elementy: prawda o Jezusie Chrystusie (prawda o Bogu) oraz wezwanie do nawrócenia, czyli zaproszenie od Boga. Pierwszy element pozwala poznać Boga, drugi element jest wprowadzeniem do udzielenia Bogu odpowiedzi na Jego słowo. Prawda o Chrystusie (o Bogu) będzie rozwijana w trakcie zrozumienia teologicznego w ramach jednego z trzech możliwych kierunków: biblijnego, liturgicznego lub doktrynalnego. Każdy kierunek ma swoje źródło formalne. Wezwanie do nawrócenia (zaproszenie) jest natomiast rozwijane w czasie zrozumienia egzystencjalnego, stanowiącego ostatni etap katechetycznej interpretacji biblijnej. Niekiedy sformułowanie kerygmatu nastąpi dopiero po skonfrontowaniu danego tekstu (najczęściej pochodzącego ze Starego Testamentu) z innym tekstem biblijnym w ramach kierunku biblijnego. Jest to możliwe, gdyż kerygmat nie musi dotyczyć tylko jednego tekstu.

Główna myśl teologiczna tekstu może być w katechezie biblijnej wyjaśniana przy pomocy kierunku biblijnego, liturgicznego lub doktrynalnego. Kierunek biblijny polega na wyjaśnianiu jednego tekstu biblijnego przez inne teksty biblijne. W tym przypadku kerygmat bywa formułowany przy podsumowaniu pracy. Kierunek liturgiczny polega na wyjaśnianiu kerygmatu przez odniesienie się do tekstów

²⁷ EG, n. 164–165.

liturgicznych lub czytań biblijnych z lekcjonarza. Kierunek doktrynalny natomiast polega na wyjaśnianiu kerygmatu przez odniesienie się do wyznania wiary, *Katechizmu Kościoła katolickiego* lub innych oficjalnych wypowiedzi Kościoła, ewentualnie do wypowiedzi Ojców Kościoła. Na katechezie podczas katechetycznej interpretacji biblijnej należy wybrać tylko jeden kierunek.

Podczas katechetycznej interpretacji biblijnej należy pamiętać o uwzględnianiu treści i jedności całego Pisma świętego oraz relacji, jakie zachodzą między Starym a Nowym Testamentem, a także o związkach zachodzących między tekstami biblijnymi. Zestawienia tekstów biblijnych katecheta może dokonywać na podstawie lekcjonarza mszalnego, dlatego też nie tylko w kierunku biblijnym, ale również w kierunku liturgicznym możliwe będzie wykorzystanie kilku tekstów pochodzących z Pisma świętego.

Jednym z podstawowych kryteriów interpretacji Pisma świętego jest uwzględnienie treści oraz jedności całego Pisma świętego²⁸. Dla chrześcijan Stary Testament i Nowy Testament stanowią jedną całość Pisma świętego. Soborowa konstytucja o Objawieniu w następujący sposób wyraża tę prawdę: „Bóg, sprawca natchnienia i autor ksiąg obydwu Testamentów, mądrze postanowił, by Nowy Testament był ukryty w Starym, a Stary w Nowym znalazł wyjaśnienie. Bo choć Chrystus ustanowił Nowe Przymierze we krwi swojej (por. Łk 22, 20; 1 Kor 11, 25), wszakże księgi Starego Testamentu, przyjęte w całości do nauki ewangelicznej, w Nowym Testamencie uzyskują i ujawniają swój pełny sens (por. Mt 5, 17; Łk 24, 27; Rz 16, 25–26; 2 Kor 3, 14–16) i nawzajem oświetlają i wyjaśniają Nowy Testament” (DV, n. 16), a jedność całej Biblii oparta jest na chrystocentryzmie²⁹. *Katechizm Kościoła katolickiego*, powołując się na *Dei verbum*³⁰, zwraca uwagę, że na harmonii obu Testamentów opiera się katecheza paschalna Pana³¹, a następnie katecheza Apostołów i Ojców Kościoła³².

Z chwilą, gdy katecheta zaczyna traktować Biblię jako zbiór ściśle związanych ze sobą tekstów, wchodzi na płaszczyznę interpretacji teologicznej, która poszukuje w Piśmie świętym zbawczego orędzia. Pismo święte winno być traktowane jako całość. Na wybraną perykopę należy spojrzeć w perspektywie innych tekstów, gdyż Pismo święte tłumaczy samo siebie. Jedne teksty biblijne pomagają zrozumieć inne teksty biblijne. Jest to metoda stosowana również w interpretacji żydowskiej. W tekstach biblijnych Starego Testamentu są aluzje do innych tekstów i wydarzeń

²⁸ Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum* (DV), n. 12; *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 2002 (KKK), n. 112–114; Benedykt XVI mówi o tym, że dzisiaj to kryterium nazywamy egzegezą kanoniczną – VD, n. 34.

²⁹ J. Kudasiewicz, *Biblia, historia, nauka. Rozważania i dyskusje biblijne*, Kraków 1987, s. 113; S. Grzybek, *Pismo Święte historią zbawienia, w: Idee przewodnie soborowej konstytucji o Bożym Objawieniu*, pr. zbior., Kraków 1968, s. 115–116.

³⁰ DV, n. 14–16.

³¹ Łk 24, 13–49.

³² KKK, n. 1094.

biblijnych. Bywa to określane jako biblijna reinterpretacja. Stary tekst przywoływany jest w nowym kontekście. Jeden tekst wyjaśnia drugi. Również autorzy Nowego Testamentu korzystają z tego sposobu, cytując i powołując się w wielu miejscach na Stary Testament. Stary Testament pomaga zrozumieć Nowy Testament i odwrotnie. Zasada jedności Biblii jest ściśle związana z pojęciem kanonu, w którym zawiera się historia zbawienia. Nie może być dla katechety „lepszych” i „gorszych” tekstów biblijnych. Każdy tekst należy rozpatrywać jako fragment całości. Katecheta winien zatem znać cały kanon i w całości traktować Biblię jako słowo Boże, które przede wszystkim naucza nas w sprawach wiary i moralności³³. Przy opowiadaniu historii zbawienia należy zacząć od stworzenia świata i człowieka, a następnie poprzez najważniejsze wydarzenia ze Starego Testamentu przejść do czasów Nowego Testamentu. Analizując perykopy ze Starego Testamentu należy wplatać elementy chrystologiczne, wskazując na typy i zapowiedzi Chrystusa w Prawie, Prorokach i Pismach.

Kierunek biblijny musi uwzględnić relację, jaka zachodzi między Starym i Nowym Testamentem. Benedykt XVI zwraca uwagę na to, że Nowy Testament uznaje Stary Testament za słowo Boże i przyjmuje ich autorytet. Ponadto w tajemnicy życia, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa święte Pisma narodu żydowskiego znalazły swoje doskonałe wypełnienie. Dlatego ważne jest, by chrześcijanie czytali Stary Testament w świetle Chrystusa oraz Nowy Testament w świetle Starego, tak jak to czyniła pierwotna katecheza chrześcijańska³⁴. Pojęcie wypełnienia jednak jest złożone, ponieważ zawiera trzy wymiary: ciągłość, zerwanie i przewyższenie – podstawowy aspekt ciągłości w stosunku do Objawienia Starego Testamentu, aspekt zerwania oraz aspekt spełnienia i przewyższenia. Co do zamysłu tajemnica Chrystusa jest kontynuacją ofiarniczego kultu Starego Testamentu; dokonała się jednak w sposób bardzo odmienny, odpowiadający przepowiedniom proroków, i w ten sposób osiągnęła doskonałość³⁵. W Ofierze Chrystusa wystąpiła ciągłość-zerwanie-spełnienie i przewyższenie. Ofiara Chrystusa jest kontynuacją ofiarniczego kultu Starego Testamentu; dokonała się jednak w sposób bardzo odmienny, odpowiadający wielu przepowiedniom proroków, i w ten sposób osiągnęła doskonałość, która nigdy wcześniej nie została osiągnięta. Pascha Chrystusa jest w pełni zgodna z prorocत्वami, ale zawiera wyraźne aspekty braku ciągłości względem instytucji Starego Testamentu. Katecheta wyjaśniając teksty ze Starego Testamentu niejednokrotnie winien odwołać się do nowej rzeczywistości Nowego Testamentu. Podobnie też omawiając teksty z Nowego Testamentu może wskazywać na różnicę, jaka dokonała się względem czasów starego przymierza.

³³ DV, n. 7.

³⁴ VD, n. 40–41.

³⁵ VD, n. 40–41. Papieska Komisja Biblijna podejmuje ten wątek w: *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej*, tłum. R. Rubinkiewicz, Kielce 2002, s. 124–125.

Katecheza biblijna ma ukazywać historię zbawienia w trzech etapach: Starego Testamentu, życia Jezusa i czasu Kościoła³⁶. Ten trzeci etap nie ogranicza się jedynie do tekstów biblijnych, lecz rozszerza się na życie wierzących w każdym czasie. W katechetycznej interpretacji biblijnej następuje aktualizacja słowa Bożego, która ukazuje tajemnicę Chrystusa w życiu Kościoła, zbawcze „tu” i „teraz”.

Odwolywanie się przy interpretacji biblijnej jednego tekstu do innych tekstów biblijnych w odniesieniu do tekstów ze Starego i Nowego Testamentu może odbywać się na zasadzie schematu zapowiedzi-wypełnienia czy istniejącej typologii. Między tekstami może też istnieć kontrast lub mogą one wzajemnie się uzupełniać. Jeden tekst (tekst główny) może być przeczytany i zanalizowany dokładnie, drugi tekst może zostać opowiedziany, bez jego proklamacji. Można również czytać oba teksty, a dla większej wyrazistości przed czytaniem tekstów biblijnych można powiedzieć najpierw: „Czytanie ze Starego Testamentu”, a później analogicznie przy następnym: „Czytanie z Nowego Testamentu”. Przy pracy z tekstami równorzędnymi katecheta będzie miał do czynienia z tekstami tematycznymi (gdzie uwzględnione mogą być oba Testamenty) lub tekstami paralelnymi (zwłaszcza podczas pracy z Ewangelią synoptycznymi).

Podczas katechezy opierającej się na Starym Testamencie można zastosować biblijny schemat „zapowiedź-wypełnienie”. Będzie go można zastosować zwłaszcza przy lekturze *Ewangelii według św. Mateusza* czy mów zawartych w *Dziejach Apostolskich*. Również omawiając teksty ze Starego Testamentu można wskazywać na ich wypełnienie w Nowym³⁷. Omawiając teksty Starego Testamentu, należy pamiętać, że centralną treścią katechezy jest zawsze Chrystus i stąd ważne jest zachowanie chrystocentryzmu w katechezie. Jednakże należy pamiętać, że wiara chrześcijańska, która uznaje spełnienie się Pism i oczekiwań Izraela w Chrystusie, nie uważa tego spełnienia się za prostą realizację tego, co zostało napisane. Wszystkie teksty, które potem odczytano jako prorocтва mesjańskie, miały wartość i bezpośrednie znaczenie dla współczesnych, zanim otrzymały pełniejszy sens dla przyszłych słuchaczy. Celem proroków było umożliwienie współczesnym mu ludziom zrozumienie z Bożego punktu widzenia wydarzeń jego czasów. Ostateczne zaś

³⁶ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (DOK), Poznań 1998, n. 108; Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* (PDK), Kraków 2001, n. 60.

³⁷ Przykładem mogą być katechezy mówiące wprost o przymierzu. Przymierza opisane w Starym Testamencie przygotowują rzeczywistość Nowego Przymierza. Stare Przymierze zawarte pod Synajem przygotowuje ludzkość na Nowe Przymierze zawarte przez Chrystusa na Golgocie. Należy ukazać rzeczywistość Starego Przymierza jako pewien układ między Bogiem a Izraelem na wzór układów zawieranych w starożytności (niekoniecznie między równymi partnerami). Nowe Przymierze zawarte przez Chrystusa wprowadza nas całkowicie w nowy etap zbawienia. Jest przymierzem większym od starotestamentalnego, ujawniającym ogromną i potężną miłość Boga. Przy omawianiu tego zagadnienia można również użyć schematu „zapowiedź-wypełnienie” – Stare Przymierze zapowiada i przygotowuje Nowe.

wypełnienie się Pism dokona się na końcu świata, wraz ze zmartwychwstaniem ciał, nowym niebem i nową ziemią. Dlatego też chrześcijanie razem z Żydami żyją w oczekiwaniu na Mesjasza. Dla chrześcijan Ten, który przyjdzie, będzie mieć cechy Jezusa Chrystusa, który już przyszedł, i który już jest obecny i działa w Kościele³⁸.

W pracy z tekstami biblijnymi na katechezie można zastosować typologię. Typologia jest metodą stosowaną w Nowym Testamencie i przez pierwszych chrześcijan (co ma swoje odzwierciedlenie w pismach Ojców Kościoła), polegającą na wyszukiwaniu analogii między osobami i sytuacjami w Starym i Nowym Testamencie. Typologia ukazuje jedność planu Bożego w obydwu Testamentach. Oparta jest ona na gruncie historii zbawienia³⁹. O typologii mówi *Katechizm Kościoła katolickiego*⁴⁰, wskazując na to, że typologia oznacza dynamizm zmierzający do wypełnienia planu Bożego⁴¹. W Nowym Testamencie dostrzegamy stosowanie tej metody w różnych pismach, np. w Mt 12, 40⁴²; 1 P 3, 19–21⁴³; Hbr 4, 8. 14⁴⁴; Hbr 11, 17–19⁴⁵; 1 Kor 10, 1–11⁴⁶ i in. Typologiczne rozumienie Biblii uzasadnia, że Bóg jest zawsze taki sam. Nie ma innego Boga Starego Testamentu i innego Nowego Testamentu. Pewne osoby i wydarzenia Starego Testamentu przygotowują grunt na przyjęcie zbawczego orędzia Nowego Testamentu. W typologii biblijnej ważne jest odczytanie jej w związku z Chrystusem⁴⁷. *Katechizm Kościoła katolickiego* przypomina, że chrześcijanie czytają Stary Testament w świetle Chrystusa, który umarł i zmartwychwstał⁴⁸. Typologia ukazuje historyczną ciągłość pomiędzy Starym a Nowym Testamentem, a jej celem jest głębsze rozumienie zbawczych wydarzeń Nowego Testamentu. Jednocześnie typ starotestamentalny odkrywany przez antytyp w Nowym Testamencie staje się nowym, chrześcijańskim sensem tekstu⁴⁹. Typologiczny wykład tekstu biblijnego należy jednakże stosować ostrożnie.

³⁸ Papieska Komisja Biblijna, *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej*, dok. cyt., s. 43–44.

³⁹ A. Tyrrell Hanson, *Typologia*, w: *Słownik wiedzy biblijnej*, red. nauk. B.M. Metzger, M.D. Coogan, konsultacja wyd. polskiego W. Chrostowski, Warszawa 1996, s. 780–781; J. Szlaga, podaje warunki sensu typicznego: *Hermeneutyka biblijna*, w: *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, red. tenże, Poznań-Warszawa 1986, s. 193.

⁴⁰ KKK, n. 128–130.

⁴¹ KKK, n. 130.

⁴² Przebywanie Jonasza przez trzy dni we wnętrzu ryby jest typem zmartwychwstania Chrystusa.

⁴³ Opowiadanie o arce Noego traktuje się jako typ chrztu. *Katechizm Kościoła Katolickiego* przedstawia zapowiedzi chrztu w Starym Testamencie – KKK, n. 1222.

⁴⁴ Jozue jest typem Chrystusa.

⁴⁵ Izaak staje się typem zmartwychwstania Chrystusa.

⁴⁶ Przejście przez Morze Czerwone, zesłanie manny, wydobywanie wody ze skały stają się typami chrztu i Eucharystii.

⁴⁷ J. Szlaga, *Hermeneutyka biblijna*, art. cyt., s. 193.

⁴⁸ KKK, n. 129. Mówi o tym również Benedykt XVI w VD, n. 41.

⁴⁹ A. Tronina, *Jozue-Jezus. Biblijna typologia Zbawiciela*, „*Verbum vitae*” 1 (2002), s. 55 (całość 41–56).

Wskazówką dla katechety może być układ lekcjonarza mszalnego, który niejednokrotnie zestawia w czytaniach niedzielnych pierwsze i trzecie czytanie na zasadzie typologii⁵⁰. Spotkanie uczniów z Emaus z Jezusem opisane w *Ewangelii według św. Łukasza*⁵¹ jest dla Benedykta XVI wzorem katechezy, w której centrum jest „wyjaśnienie Pism”, jakie potrafi dać jedynie Chrystus, ukazując w sobie samym ich spełnienie⁵². Warto zwrócić uwagę, że Jezus wykładając uczniom, co we wszystkich Pismach odnosi się do Niego zastosował schemat „zapowiedź-wypełnienie” oraz metodę typologii.

Metoda przeciwieństw występuje wówczas, gdy tekst ze Starego Testamentu jest w pewnej opozycji wobec tekstu z Nowego Testamentu. Omawiane razem, bardziej uwydatniają *novum* orędzia Chrystusa⁵³. Kontrast między tekstami Starego a Nowego Testamentu dotyczy nowej rzeczywistości Nowego Przymierza, która przewyższa rzeczywistość Starego Testamentu. Wraz z przyjściem Chrystusa na świat nadeszła pełnia czasów. *List do Hebrajczyków* jest przykładem ukazywania nowości kultu chrześcijańskiego. W katechezie można przedstawiać instytucje i przepisy prawa Starego Testamentu, które w osobie Jezusa Chrystusa zostały przeniesione na wyższy wymiar. Jednakże mimo postępu historii zbawienia wiele tekstów Starego Testamentu może być w pełni aktualnych również dla chrześcijan. Widoczne to będzie w przypadku fragmentów dotyczących powołania człowieka do służby Bożej, wezwania do nawrócenia i oczekiwania od Boga zbawienia czy też całych ksiąg, które w niczym nie straciły swej aktualności, jak *Księga Psalmów* czy *Pieśń nad Pieśniami*.

Teksty biblijne mogą wzajemnie się uzupełniać. Będzie to miało miejsce przy tekstach tematycznych, które odnoszą się do wybranych zagadnień. Teksty tematyczne ukazują, jak w powiązaniu z danym misterium kształtowała się, rozwijała i udoskonalała na przestrzeni zbawienia pewna mentalność, mądrość. Można mówić o harmonizacji teologiczno-tematycznej lub teologiczno-parenetycznej⁵⁴. Teksty tematyczne mogą pochodzić z różnych części Biblii, w której można zauważyć kluczowe wątki. Wspólne tematy Starego i Nowego Testamentu dotyczą m.in. Objawienia Bożego, człowieka, Boga, wyboru Izraela, przymierza, prawa, modlitwy i kultu, świątyni, Bożych obietnic⁵⁵. Przy pomocy słowników biblijnych katecheta może przygotować na katechezę kilka tekstów, które poruszają jeden temat. Katechetyczna interpretacja biblijna będzie skoncentrowana na zagadnieniu teologicznym, a nie na wybranej perykopie. Zrozumienie teologiczne może

⁵⁰ S. Dyk, *Co głosić, aby wierzyli?*, dz. cyt., s. 51.

⁵¹ Łk 24, 13–35.

⁵² VD, n. 74.

⁵³ S. Dyk, *Co głosić, aby wierzyli?*, dz. cyt., s. 51.

⁵⁴ S. Dyk, *Co głosić, aby wierzyli?*, dz. cyt., s. 51.

⁵⁵ Papieska Komisja Biblijna, *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej*, dok. cyt., s. 46–123.

dokonywać się wówczas w oparciu o tekst hasła słownikowego, pod warunkiem, że dany słownik będzie uwzględniał kontekst historyczno-kulturowy (można korzystać z kilku słowników). Kerygmat zostanie sformułowany na podstawie wybranych tekstów biblijnych. W sytuacji, gdy kerygmat formułowany jest na podstawie kilku tekstów, należy zwrócić uwagę na wspólne przesłanie. W dalszym toku należy dokonać szczegółowej analizy tekstów, by wykazać w nich podobieństwa i różnice. Podobieństwa będą podkreślały kerygmat, różnice natomiast mogą wzbogacać jego rozumienie o nowe aspekty. Tekstami do siebie podobnymi są teksty paralelne. Na katechezie uczniowie najczęściej będą poznawać teksty paralelne występujące w ewangeliami synoptycznych⁵⁶.

W interpretacji biblijnej można wybrać kierunek liturgiczny. Wychowanie liturgiczne w ramach katechezy polega na tym by do liturgii przygotowywać, prowadzić do niej oraz by to, co działo się podczas liturgii pogłębić, ugruntować. Liturgia jest głównym miejscem proklamowania słowa Bożego, dlatego w katechezie można się odwoływać do liturgii słowa i korzystać z lekcjonarza mszalnego. Układ czytań w lekcjonarzu mszalnym jest przemyślany i może stanowić wzorzec dla katechety w doborze tekstów biblijnych. W katechetycznej interpretacji biblijnej kierunek liturgiczny polega na odwoływaniu się do tekstów liturgicznych i korzystaniu z lekcjonarza mszalnego. Liturgia koncentruje się na tajemnicy Chrystusa, a zwłaszcza misterium paschalnym jako najważniejszym wydarzeniu w historii zbawienia.

Katecheza w odróżnieniu od homilii, jest czasem zgłębiania Pisma świętego, w którym jest miejsce na wnikliwą egzegezę, jak również jest czasem odpowiednim na osobiste świadectwo katechety, co nie powinno mieć miejsca w czasie

⁵⁶ Mając do czynienia z tekstami synoptycznymi u Ewangelistów, zawsze należy zaczynać analizę od porównania czytanej perykopy z tekstem występującym w Ewangelii według św. Marka, który powinien być uznany jako podstawowy, wyjściowy. Porównując teksty synoptyczne uczeń będzie się zastanawiał, w czym Ewangelista są zgodni a czego dotyczą różnice. Katecheta winien postawić pytanie, dlaczego późniejszy Ewangelista zmienił tekst Markowy. Gdy uczniowie potrafią to wytłumaczyć, wówczas mogą uchwycić jego zamiar, zobaczyć daną perykopę w kontekście całej Ewangelii. Każdy z autorów biblijnych jest teologiem, ponieważ ich teksty mówią o Bogu. Każdy Ewangelista pisząc swoją Ewangelię kierował się jakimś zamysłem, planem, miał określone koncepcje teologiczne. Znając specyfikę konkretnej Ewangelii łatwiej będzie uczniom zinterpretować konkretną perykopę. W porównaniu synoptycznym poszczególnych perykop ważne jest również to, co łączy wszystkie relacje. Warto pamiętać o tym, że Męka Pańska jest centralną częścią Ewangelii, co najlepiej widać na przykładzie Ewangelii wg św. Marka, ponieważ jest to Ewangelia najkrótsza. Pasja natomiast jest bardzo rozbudowana. Niektórzy bibliści mówią o tym, że to, co jest wcześniej w Ewangelii według św. Marka stanowi tylko wstęp do opisu Męki. Dlatego też inne fragmenty w Ewangelii według św. Marka należy odczytywać w kontekście Męki – H. Langkammer, *Passio Domini nostri Jesu Christi. Nowy Testament o męce i śmierci Jezusa*, Wrocław 1994, s. 18–19. Podobnie jest również u innych Ewangelistów. Pasja stanowi punkt kulminacyjny a zarazem docelowy całości – W. Bösen, *Ostatni dzień Jezusa z Nazaretu*, tłum. W. Moniak, Wrocław 2002, s. 25. Opisy relacji o spotkaniach Zmartwychwstałego z uczniami (40 dni) nie zajmują już tak dużo miejsca jak opis Wielkiego Piątku.

homilii⁵⁷. Dlatego też podejmowanie na katechezie czytań z lekcjonarza mszalnego ma swoje uzasadnienie. Katecheza biblijna, koncentrując się na powiązaniach tekstów mszalnych, w oderwaniu od celebracji liturgicznej może przygotować ucznia do spotkania ze słowem Bożym w jego okolicznościach życia, często oderwanych od liturgii. Poza tym w trakcie katechezy biblijnej jest czas na przybliżenie wiernym bogactwa czytań z lekcjonarza mszalnego, co nie zawsze ma miejsce podczas homilii⁵⁸, przez co kierunek liturgiczny w katechetycznej interpretacji biblijnej może także zachęcić i przygotować wiernych do uczestnictwa w liturgii w sposób świadomy. Lekcjonarze mszalne mogą być pomocne w przygotowywaniu jednostki katechetycznej, a homilia może być w korelatywnym związku z katechetycznym przepowiadaniem. Wybrane i komentowane teksty w czasie liturgii mogą stanowić biblijny trzon katechezy⁵⁹. Przy analizie teologicznej tekstu biblijnego katecheta powinien również odwołać się do liturgii. Okres liturgiczny, święta i uroczystości, podczas których czytane są określone teksty biblijne, mogą stanowić wskazówkę interpretacyjną.

Katecheza powinna przygotowywać uczniów do uczestnictwa w liturgii, która według nauki soborowej jest szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła, i źródłem, z którego wypływa cała jego moc⁶⁰. Dlatego interpretacja katechetyczna perykop biblijnych nie tylko powinna uwzględniać kontekst liturgiczny, czyli występowanie poszczególnych perykop w liturgii słowa w ciągu roku liturgicznego (co pomoże zrozumieć sam tekst), ale również powinna przygotowywać ucznia do liturgicznego spotkania z Chrystusem obecnym i działającym dzisiaj w Kościele. Z liturgii zatem katecheza biblijna powinna czerpać i ku liturgii ponownie prowadzić.

⁵⁷ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium homiletyczne*, Poznań 2015, n. 6.

⁵⁸ Wierni świeccy zasadniczo nie mają wpływu na treść homilii. Choć wydaje się, że rola komentatora liturgicznego w tym względzie jest jeszcze nie odkryta. Dobry komentator liturgiczny bowiem przygotowując komentarz do czytań mszalnych winien skonsultować się z homilistą, by zawrzeć w swoim komentarzu główną myśl homilii. Opracowywanie komentarza może być dobrą okazją do pogłębionej rozmowy między komentatorem a homilistą, w której świecki może poddać duchownemu pewne sugestie dotyczące homilii.

⁵⁹ Układ czytań w lekcjonarzu na poszczególne niedziele w ciągu roku zawiera trzy czytania. W okresie zwykłym pierwsze czytanie pochodzi ze Starego Testamentu i jest związane, zharmonizowane z tekstem Ewangelii, czyli trzecim czytaniem. Z pierwszym czytaniem związany jest również psalm responsoryjny. Psalm responsoryjny jest modlitewną medytacją na temat usłyszanego słowa Bożego i stanowi parafrazę głównej myśli czytania (B. Nadolski, *Biblia w duszpasterstwie. III. W liturgii*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1985, k. 421). Aklamacja przed Ewangelią jest związana z Ewangelią. Stanowi ją jakiś wybrany werset z danej Ewangelii lub inny werset biblijny. Drugie czytanie, pochodzące z Nowego Testamentu, jest natomiast czytaniem kursorycznym wybranej księgi. Może się w nim pojawić jakiś element zbieżny z Ewangelią, lecz jest to wynikiem przypadku, a nie świadomego wyboru tych, którzy przygotowywali teksty do lekcjonarza.

⁶⁰ SC, n. 10.

We *Wprowadzeniu do Mszału Rzymskiego* czytamy, że stosując w niedziele i święta trzy czytania (Proroka, Apostoła i Ewangelie) wychowuje się w ten sposób chrześcijan do zrozumienia ciągłości dzieła zbawienia, zgodnie z przedziwną pedagogią Bożą⁶¹. Dalej jest mowa o tym, że poszczególne lekcjonarze ułożono w tym celu, aby przez lepszy dobór słowa Bożego wprowadzać słuchających go wiernych w pełniejsze zrozumienie misterium, w którym uczestniczą, i wychowywać do większego umiłowania słowa Bożego⁶². Im większa jest bowiem znajomość tekstów Pisma świętego u wiernych, tym większe jest oddziaływanie treści biblijnych na codzienne życie chrześcijan. Odniesienie do liturgii wprowadza uczniów już na poziom egzystencjalny, czyli praktyczny. Przygotowuje bowiem do uczestnictwa w celebracji liturgicznej. Podczas homilii uwzględnienie kontekstu liturgicznego będzie polegało na nawiązaniu do modlitwy eucharystycznej, która będzie wypowiedzana w trakcie liturgii. Natomiast podczas katechezy, kontekst liturgiczny będzie odwoływał się do układu czytań w lekcjonarzu (powiązania danej perykopy z innymi tekstami biblijnymi), okresu liturgicznego lub dnia w roku liturgicznym, w którym czytany jest dany fragment w liturgii, ewentualnie do słów modlitwy eucharystycznej.

Liturgia uczy odczytywania Nowego Testamentu w świetle Starego Testamentu. Bez Nowego Testamentu nie dowiedzielibyśmy się, czy spełniły się zapowiedzi Starego Testamentu⁶³. Np. w Liturgii godzin zestawione są teksty: Ez i Łk 2, 27⁶⁴; Ez i J 4, 14⁶⁵; Za 14, 8; 13, 1 i J 19, 34⁶⁶; Ps 132 i Łk 1, 32⁶⁷. Również czytania mszalne są tak dobrane, by ukazać zbieżności między Starym a Nowym Testamentem. Przykład mogą stanowić zwłaszcza niedzielne czytania mszalne: Iz 53, 10–11; Ps 33; Hbr 4, 14–16; Mk 10, 35–45⁶⁸; czytania z okresu Adwentu czy Wielkiego Postu, itd. W katechetycznej interpretacji biblijnej można ponadto wykorzystać teksty liturgiczne, zwłaszcza prefacje, modlitwy eucharystyczne, modlitwy nad darami, kolekty, antyfony na Komunię oraz okresy liturgiczne, w których czytane są konkretne teksty biblijne mogą stanowić dodatkowe tło interpretacyjne.

Obok uwzględniania treści i jedności Pisma świętego, innym kryterium jego interpretacji jest czytanie Biblii w żywej Tradycji Kościoła. Ważne jest to, by czytać Pismo święte i słuchać go we wspólnocie Kościoła, czyli ze wszystkimi wielkimi świadkami tego słowa, poczynając od pierwszych Ojców aż do dzisiejszego Magisterium⁶⁹. Trzecim kryterium interpretacji biblijnej jest uwzględnianie ana-

⁶¹ *Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, Poznań 1986, n. 318.

⁶² *Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, dok. cyt., n. 320.

⁶³ T. Loska, *Heurystyka integralna*, dz. cyt., s. 166.

⁶⁴ *Liturgia godzin. Codzienna modlitwa ludu Bożego. Tom 4: Okres zwykły. Tygodnie XVIII-XXXIV*, Poznań 1988, s. 234.

⁶⁵ *Liturgia godzin*, t. 4, s. 238.

⁶⁶ *Liturgia godzin*, t. 4, s. 442.

⁶⁷ *Liturgia godzin*, t. 4, s. 618–619.

⁶⁸ Czytania z 29. niedzieli zwykłej, rok B.

⁶⁹ Mówi o tym później Benedykt XVI w *Verbum Domini*, n. 86.

logii wiary, przez którą rozumiemy spójność prawd wiary między sobą i w całości planu Objawienia. W *Dei verbum* mowa jest o tym, że wszystko to, co dotyczy sposobu interpretowania Pisma świętego, podlega ostatecznie osądowi Kościoła⁷⁰. Wnioski, jakie katecheta wysnuwa z biblijnych tekstów, winny być skonfrontowane z wypowiedziami Kościoła przekazanymi przez Tradycję. Przy interpretacji należy pamiętać, że teksty biblijne nie przeczą dogmatom. Dzieje się tak dzięki zachowywaniu zasady analogii wiary. Przez analogię wiary należy rozumieć spójność prawd wiary między sobą i w całości planu Objawienia⁷¹. Zasada analogii wiary oznacza zgodność interpretacji pojedynczej perykopy z całokształtem Objawienia, co znaczy, iż sens jakiegoś tekstu biblijnego nie może być sprzeczny z sensem innych wypowiedzi biblijnych bądź dogmatów Kościoła. Stosowanie tej zasady chroni przed wysnuciem wniosków teologicznych na podstawie jednego tekstu biblijnego. Katecheta nie może opierać argumentacji na subiektywnie rozumianych słowach (często z pominięciem ich kontekstu bliższego i dalszego).

Warto pamiętać, iż interpretacja teologiczna zawsze będzie miała na uwadze prawdy zbawcze. Konstytucja *Dei verbum* podkreśla, że księgi biblijne w sposób pewny, wiernie i bez błędu uczą prawdy, jaka z woli Bożej miała być utrwalona dla naszego zbawienia⁷². Nawet gdy dzięki lekturze Pisma świętego katecheta uzyska wiele wiadomości o kulturze semickiej, pozna sposób wyrażania się w czasach biblijnych i uzyska informacje historyczne, geograficzne i inne – musi pamiętać o tym, że prawdziwa treść Biblii jest prawdą teologiczną, której winien szukać. Katecheta ze względu na swą funkcję staje się teologiem⁷³. Chodzi o to, by katechetyczne przepowiadanie wynikało z prawdy teologicznej, zawartej w biblijnych tekstach. Jest to prawda o objawiającym się Bogu i o Jego zbawczych zamiarach wobec człowieka i świata. Tę rzeczywistość katecheza winna przenosić w życie katechizowanych, by mogło ono uzyskać swoją pełnię⁷⁴.

Z tradycji Kościoła czerpał Jan Paweł II, komentując różne teksty biblijne podczas katechez środowych oraz odwołując się do nauki Ojców Kościoła w swoich encyklikach i adhortacjach. Dokumenty Jana Pawła II często są prawdziwą katechezą biblijną⁷⁵. Również późniejsi papieże pozostawili cenne dokumenty i teksty

⁷⁰ DV, n. 12. Słowa Konstytucji soborowej powtórzone zostały w KKK, n. 119.

⁷¹ KKK, n. 114.

⁷² DV, n. 11.

⁷³ Spotykamy wprawdzie niekiedy podział na teologów i katechetów. Nie wydaje się on jednak prawdziwy. Zob. na ten temat: M. Majewski, *Spotkania katechezy z teologią*, Kraków 1995, s. 141–158; Tenże, *Teologia katechezy*, Wrocław 1989, s. 88–120.

⁷⁴ M. Majewski, *Spotkania katechezy z teologią*, dz. cyt., s. 70.

⁷⁵ B. Stypułkowska, *Nauczanie Jana Pawła II w katechezie biblijnej*, „Polonia Sacra” R VII (XXV) nr 13/57 (2003), s. 299–310. Warto zwrócić uwagę w tym artykule na paragraf poświęcony nauczaniu Jana Pawła II w formacji katechetów.

katechez środowych, które powinny być uwzględnione zarówno w katechezie, jak i formacji katechetów⁷⁶.

W katechezie wskazane jest posługiwanie się tekstami pochodzącymi od Ojców Kościoła interpretującymi Pismo święte (zamieszczonymi np. w brewiarzu czy różnych wypisach⁷⁷). Chodzi oczywiście o fragmenty niewielkie, ograniczające się do kilku zdań. Stosowanie tekstów źródłowych⁷⁸ w katechezie pochodzących od Ojców Kościoła może być wielorakie. Można przeczytać krótki tekst z komentarzem, dotyczącym osoby autora, okoliczności powstania tekstu, wyjaśnienia trudnych zwrotów. Można zastosować krótki tekst jako motto do tematu katechezy. Krótki cytat może być napisany na tablicy lub wywieszamy na wcześniej przygotowanej planszy. Pod koniec katechezy uczniowie wyjaśniają sens tekstu. Można także przedstawić kilka różnych wypowiedzi dotyczących omawianego zagadnienia, które reprezentują odmienne stanowiska. Można również na koniec katechezy przeczytać krótki tekst bez komentarza, skłaniający do myślenia, przedstawiający myśli, emocje, przekonania autora.

W konstytucji o Objawieniu podkreślono, że Kościół popiera studium Ojców Kościoła tak wschodnich, jak i zachodnich w celu lepszego zrozumienia Pisma świętego⁷⁹. Polski ceniony biblista H. Langkammer zwraca uwagę, iż komentarze Ojców Kościoła różnią się pod wieloma względami od dzisiejszych prac naukowych⁸⁰. Najważniejsza różnica dotycząca hermeneutyki – o której katecheta nie może zapomnieć – polega na tym, iż współczesne komentarze przede wszystkim pragną uchwycić sens zamierzony przez autora, a Ojcowie Kościoła koncentrują się na duchowym znaczeniu tekstu. Często ich wyjaśnienie opiera się na alegorii, której współcześnie nie używa się w komentowaniu tekstów. Katecheta tak winien dobierać teksty pochodzące od Ojców Kościoła, aby wyjaśniały one fragment biblijny, a nie dodatkowo utrudniały jego zrozumienie przez nieczytelną dzisiaj alegorię. Dokument o interpretacji Pisma świętego w Kościele przyznaje, że alegoryczna interpretacja tekstów biblijnych może współczesnego człowieka wprawiać w dezorientację⁸¹.

⁷⁶ Zob. np. B. Stypułkowska, *Katechezy środowowe Benedykta XVI o Świętym Pawle dotyczące jego życia i działalności w ujęciu szkolnej katechezy biblijnej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” XXXIX (2011), s. 203–211.

⁷⁷ Przydatne będą pozycje: P.P. Verbraken, M. Starowieyski, *Ojcowie Kościoła. Panorama patrystyczna*, Warszawa 1991; Sz. Pieszczoł, *Patrologia*, t. 2: *Ojcowie mówią*, Gniezno 1994; A. Squire, *Pytając Ojców*, Warszawa 1981; A. Bober, *Antologia patrystyczna*, Kraków 1965; serie: „Ojcowie żywi”, wyd. Znak, Kraków oraz „Biblioteka Ojców Kościoła”, wyd. Maszchaba, Kraków.

⁷⁸ A. Zielecki, *Środki dydaktyczne w nauczaniu i uczeniu się historii*, Rzeszów 1978, s. 109–112.

⁷⁹ DV, n. 22.

⁸⁰ H. Langkammer, *Historia interpretacji Nowego Testamentu*, w: *Metodologia Nowego Testamentu*, dz. cyt., s. 18.

⁸¹ Papińska Komisja Biblijna, *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*, w: *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej z komentarzem biblistów polskich*, przekład i redakcja R. Rubinkiewicz, Warszawa 1999, IIIB2.

Z interpretacją wczesnochrześcijańską wiąże się również – głównie na Wschodzie – przekaz ikonograficzny. Stałe schematy w ukazywaniu poszczególnych postaci oraz scen wynikają z przyjęcia pewnych określonych założeń, dotyczących również interpretacji zbawczych wydarzeń. Znajomość symboliki ikon może bardzo uwydatnić i pogłębić interpretację perykop biblijnych (np. ikona Przemienienia, Chrztu Jezusa w Jordanie, Ukrzyżowania, Zmartwychwstania, Wizyty Trzech Aniołów u Abrahama itd.)⁸². Prawdziwe jest stwierdzenie, że „ikona jest głęboko związana z Ewangelią i liturgią i w nich się zakorzenia”⁸³. I dotyczy to nie tylko wydarzeń nowotestamentalnych. Każda ikona ma swoje biblijne korzenie. Możemy nawet mówić o jedności Pisma świętego i ikony⁸⁴.

3. Etap docelowy – zrozumienie egzystencjalne

Zrozumienie egzystencjalne jest etapem właściwym dla katechezy parafialnej, choć etap ten może być realizowany w czasie lekcji religii, zwłaszcza, gdy stosowana jest podczas niej struktura katechezy antropologiczno-kerygmaticznej. Istotą tego etapu jest czytanie tekstu biblijnego jako słowa Bożego, aby wprowadzić je w życie.

Zrozumienie egzystencjalne koncentruje się na pytaniu: co Bóg mówi do mnie przez to słowo? Jest to pytanie osobiste, na które każdy uczeń sam indywidualnie odpowiada. Jest to etap docelowy każdej katechetycznej interpretacji tekstu biblijnego. Zrozumienie egzystencjalne w czasie interpretacji podczas katechezy składa się z trzech kroków: aktualizacji, modlitwy podstawowej katechezy, wprowadzeniu słowa Bożego w życie. Każdemu krokowi przyświeca pytanie główne: co Bóg mówi do mnie przez to słowo i jak mogę odpowiedzieć Bogu? Aktualizacja polega na odniesieniu słowa Bożego do codziennego życia ucznia. Modlitwa podstawowa katechezy jest odpowiedzią ucznia na słowo Boże. Może mieć też charakter medytacji, słuchania słowa Bożego, ale winna kończyć się zawsze dziękczynieniem

⁸² Pomocne mogą być następujące pozycje: L. Uspienski, *Teologia Ikony*, Poznań 1993; P. Florenski, *Ikonoostas i inne szkice*, Warszawa 1984; P. Evdokimov, *Prawosławie*, Warszawa 1986, s. 277–306; T. Łukaszuk, *Obraz święty – ikona w życiu, wierze i w teologii Kościoła. Zarys teologii świętego obrazu*, Częstochowa 1993. Pojawiają się prace na temat wykorzystania przekazu ikonograficznego w katechezie – zob. np.: L. Potyrała, *Ikona. Katechetyczna funkcja ikony*, Kraków 1998 (odnośnie do katechezy biblijnej zob. zwłaszcza s. 26–30) oraz A. Tomaszewska, *Ikona w katechezie*, Częstochowa 2003, mps (praca magisterska pisana na seminarium z katechetyki pod kierunkiem ks. bpa dra hab. Antoniego Długosza, prof. Ignatianum w Instytucie Teologicznym w Częstochowie, przedstawiona na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie). A. Tomaszewska przedstawia analizę wybranych ikon ukazując związek między przekazem ikonograficznym a Pismem Świętym oraz podaje przykłady zastosowania ikon w katechezie interpretacyjnej w klasach licealnych w trzecim członie katechezy – tamże, s. 55–171.

⁸³ E. Sender, *L'icône image de l'invisible. Éléments de théologie, esthétique et technique*, Paris 1981, s. 8.

⁸⁴ KKK, n. 1160.

za słowo, które Bóg skierował do swego Kościoła i osobiście do uczniów. Modlitwą podstawową mogą być psalmy, pieśni, piosenki religijne, wezwania spontanicznie formułowane przez uczniów. W młodszych klasach modlitwą podstawową może być wykonanie rysunku. Wprowadzanie słowa Bożego w życie dokonuje się przez ukazanie świadectwa⁸⁵ oraz podanie przykładu/-ów działania⁸⁶.

Benedykt XVI zwraca uwagę na to, że najgłębsza interpretacja Pisma pochodzi od tych, którzy pozwolili kształtować się słowu Bożemu przez słuchanie go, czytanie i wytrwałe rozważanie⁸⁷. Dlatego też w katechezie bardzo ważne będą świadectwa świętych i innych osób na temat ich kontaktu z Biblią⁸⁸. Teksty biblijne w jakimś sensie interpretują życie świętych, wyjaśniają je w świetle wiary. Każdy z nich na swój sposób wypełnił słowa zawarte w wybranym przez Kościół tekście do odczytania podczas liturgii słowa czy liturgii godzin. Również i odwrotnie – swoim życiem święci interpretują dany tekst, który zastosowany do ich życia nabiera nowej perspektywy⁸⁹. Z innym przykładem akomodacji spotykamy się wówczas, gdy lekcjonarz podaje tylko wybrane fragmenty z większej całości⁹⁰. Akomodacja, która wpływa na odczytanie tekstu biblijnego w nowym kontekście, przyczynia się do aktualizacji owego tekstu, odczytania go w aspekcie egzystencjalnym⁹¹. Tadeusz Loska SJ stwierdza, że ten, kto na co dzień żyje Pismem świętym zaczyna w pełni

⁸⁵ Świadectwa katechety lub świadectwa innej osoby – świętego, celebryty, kogoś z Internetu.

⁸⁶ W młodszych klasach zalecamy uczniom wykonanie określonych działań, natomiast w starszych klasach sugerujemy im samodzielne podejmowanie inicjatywy.

⁸⁷ VD, n. 48.

⁸⁸ Możliwe jest też przez teksty biblijne naświetlanie życia świętych. Wymownym przykładem jest przeznaczenie fragmentu z Księgi Mądrości w liturgiczne wspomnienie św. Stanisława Kostki do odczytania podczas Mszy świętej (Lm 6, s. 321). Fragment biblijny tłumaczy życie Świętego. Takie zastosowanie Pisma świętego w hermeneutyce nazywa się akomodacją (J. Szłaga, *Hermeneutyka biblijna*, art. cyt., s. 193–194; J. Kudasiewicz, J. Szłaga, *Akomodacja biblijna*, w: *Encyklopedia Katolicka*, tom 1, Lublin 1985, s. 242–245; J. Kudasiewicz, *Proforystyka pastoralna*, art. cyt., s. 242–244).

⁸⁹ T. Loska, *Heurystyka integralna*, dz. cyt., s. 186.

⁹⁰ Tak jest np. w 32. tygodniu okresu zwykłego, w sobotę (II rok). Fragment z Księgi Mądrości z lekcjonarza (18, 14–16; 19, 6–9) podkreśla moc słowa Bożego w wyjściu Izraelitów z Egiptu. W całym tekście natomiast ukazana jest „niszcząca” moc Boża zarówno wobec Izraelitów, jak i Egipcjan – by skłonić ku nawróceniu.

⁹¹ W. Pikor kwestionuje używanie akomodacji do interpretacji tekstu biblijnego, zwracając uwagę, że akomodacja nie tyle tłumaczy tekst biblijny, ile raczej w jego świetle odczytuje dane wspomnienie liturgiczne dnia – W. Pikor, *Hermeneutyka biblijna w katechezie*, art. cyt., s. 9. Jednakże z punktu widzenia katechetycznego, akomodacja może przyczynić się do spoglądania na własną egzystencję przez pryzmat Bożego słowa. Wprawdzie św. Atanazy Wielki w swoim *Liście do Marcelina o interpretacji psalmów* zwraca uwagę, że tylko psalmy mogą być własnymi słowami człowieka, który czyta Pismo święte, a inne księgi opowiadają o osobach trzecich (n. 11), jednakże i w Piśmie świętym (Mdr 10, 1–11; Syr 44, 1–50, 24; Hbr 11) i w nauczaniu Ojców Kościoła znajdujemy odniesienia do postaci biblijnych jako przykładów i wzorów do naśladowania. Dlatego też naświetlanie swojego życia przez teksty biblijne wydaje się dopuszczalnym procesem hermeneutycznym, o którym mówi T. Loska w: *Heurystyka integralna*, dz. cyt., s. 185–186.

pojmować słowo Boże, w nowym świetle rozumieć poszczególne słowa, teksty, wypowiedzi biblijne; odczuwa niezwykłą skuteczność słowa Bożego oraz swoim życiem wyjaśnia Pismo święte, a Pismo święte z kolei wyjaśnia jego życie⁹².

4. Praca z jednym lub kilkoma tekstami biblijnymi

W czasie katechezy katecheta może korzystać z jednego lub kilku tekstów biblijnych. W przypadku korzystania z jednego tekstu biblijnego cała uwaga będzie skoncentrowana na jednej perykopie. Możliwe jest również zastosowanie opowiadania biblijnego, którego przedmiotem będzie większy fragment biblijny lub nawet cała księga. Katechetyczna interpretacja biblijna będzie przebiegała w sposób uporządkowany według wytycznych, przedstawionych przy poszczególnych etapach. Zrozumienie wyrazowe będzie odnosiło się zasadniczo tylko do jednego tekstu, choć należy przyjąć, że tekst ten będzie omawiany w swoim kontekście. Przy zrozumieniu teologicznym zasadniczo powinien być wybrany kierunek doktrynalny, aby w analogii do prawd wiary wyjaśnić kerygmat. Zrozumienie egzystencjalne nie powinno sprawiać trudności, choć należy zaznaczyć, że w ramach modlitwy podstawowej może zostać wykorzystany psalm, czyli kolejny tekst biblijny. Nie będzie on jednak wówczas przedmiotem katechetycznej interpretacji biblijnej, lecz stanie się treścią modlitwy osobistej ucznia.

W przypadku korzystania z kilku tekstów praca może przebiegać z jednym głównym tekstem biblijnym i ewentualnymi odniesieniami do innych tekstów albo też z kilkoma równorzędnymi tekstami biblijnymi. Jest to możliwe dlatego, że Pismo święte nie jest zbiorem oderwanych od siebie tekstów, ale stanowi swoistą kolekcję, wypływającą ze wspólnej tradycji, której podstawą jest przekonanie o czynach i słowach Boga, objawiającego się wybranemu narodowi. Taka sytuacja jednak wpłynie na katechetyczną interpretację biblijną, bowiem musi się ona odnosić nie do jednego tekstu, lecz kilku tekstów biblijnych.

Gdy chodzi o zrozumienie wyrazowe, najlepiej skoncentrować się wówczas na kierunku historyczno-kulturowo-geograficznym, gdyż wyjaśnienie tła Biblii może mieć charakter uniwersalny wobec różnych tekstów biblijnych. W tym kierunku można wyróżnić odwoływanie się do głównych etapów historii Izraela, uwzględnianie specyfiki czasów biblijnych pod względem kulturowym, prawidłowe ukazywanie narodu żydowskiego oraz posługiwanie się mapami biblijnymi. W praktyce można zastosować najpierw opowiadanie biblijne połączone z wyjaśnieniami dotyczącymi historii, kultury i geografii biblijnej, a w dalszym toku katechezy można zdecydować się na przeczytanie jednego tekstu, który posłuży do dalszych działań katechetycznych. Przy omawianiu różnych tekstów możliwe jest także zastosowanie

⁹² T. Loska, *Heurystyka integralna*, dz. cyt., s. 185–186.

wykładu biblijnego (zwłaszcza koncentrycznego). Oczywiście możliwe jest również zastosowanie podejścia lingwistyczno-literackiego, polegającego na przedstawieniu konkretnego terminu biblijnego (hebrajskiego lub greckiego) obecnego w omawianych tekstach biblijnych oraz zwrócenie uwagi na jego polskie tłumaczenia.

Gdy chodzi o zrozumienie teologiczne, które rozpoczyna się od sformułowania kerygmatu, to kerygmat katechezy nie musi być oparty na jednym tekście. Kerygmat może być podany przez katechetę lub też zaproponowany przez uczniów. Uczniowie w ramach pracy w małych grupach mogą przeprowadzać analizę równorzędnych tekstów biblijnych, a na forum całej klasy formułować kerygmat, szukając wspólnych wniosków wynikających z pracy poszczególnych grup. Na tej podstawie katecheta może dowolnie wybrać kierunek biblijny, doktrynalny lub liturgiczny. Kerygmat może być też w niektórych przypadkach sformułowany po analizie kilku tekstów w ramach kierunku biblijnego. Czytania ze Starego Testamentu na katechezie mogą stanowić wprowadzenie, kontekst i pogłębienie Ewangelii. Wówczas teksty starotestamentalne będą interpretowane w kluczu chrystologicznym⁹³, a kerygmat zostanie sformułowany dopiero po proklamacji Ewangelii.

Zrozumienie egzystencjalne w czasie interpretacji podczas katechezy składa się z aktualizacji, modlitwy podstawowej katechezy oraz wprowadzania słowa Bożego w życie. W przypadku katechezy, w której mamy do czynienia z kilkoma tekstami biblijnymi, zrozumienie egzystencjalne może dotyczyć praktyki czytania Pisma świętego w ogólności. Aktualizacja będzie przypominać o tym, że Chrystus jest obecny w swoim słowie podczas liturgii oraz podczas lektury indywidualnej. Modlitwa podstawowa katechezy i tak jest skoncentrowana wokół kerygmatu, dlatego nie ma znaczenia, czy kerygmat ten został sformułowany na podstawie jednego czy kilku tekstów biblijnych. Wprowadzanie słowa Bożego dokonuje się przez ukazanie świadectwa (świadectwa katechety lub świadectwa innej osoby – świętego, celebryty, kogoś z Internetu) oraz zastosowanie, czyli podanie przykładu/-ów działania. W odniesieniu do świadectwa, jest rzeczą oczywistą, że łatwiej jest znaleźć ogólne wypowiedzi dotyczące czytania Pisma świętego niż wypowiedzi związane z konkretnymi tekstami, dlatego praca z kilkoma tekstami w katechezie nie będzie miała zasadniczo wpływu na ten element katechetycznej interpretacji biblijnej. Zastosowanie również może dotyczyć ogólnej zachęty do czytania Pisma świętego, a nie wysnuwania praktycznych wniosków z jednego tekstu.

Katechetyczna interpretacja biblijna możliwa jest zatem do przeprowadzenia zarówno wobec jednego, jak i kilku tekstów biblijnych.

⁹³ S. Dyk, *Co głosić, aby wierzyli? Studium homiletyczne Lekcjonarza mszalnego*, Lublin 2013, s. 49; J. Kudasiewicz, *Jedność dwu Testamentów jako zasada wyjaśniająca misterium Chrystusa w Kościele pierwotnym*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 24 (1971), n. 2–3, s. 95–109.

5. Uwagi końcowe

W niniejszym artykule przedstawiono trzy etapy katechetycznej interpretacji tekstu biblijnego. Każdy etap jest niezbędny dla poprawnego przedstawienia słowa Bożego dla potrzeb katechezy. Katecheza jest ważną formą głoszenia słowa Bożego, bowiem przez głupstwo głoszenia słowa spodobało się Bogu zbawiać wierzących⁹⁴. Mimo, iż katecheza nie jest liturgią, to można do niej odnieść słowa z konstytucji soborowej o liturgii, które mówią o tym, że gdy w Kościele czyta się Pismo święte, to sam Bóg przemawia⁹⁵, a zgromadzenie katechetyczne można uważać za Kościół, który tworzą wierni⁹⁶. Dlatego też katecheta winien poświęcić dłuższy czas studium, modlitwy, refleksji i kreatywności duszpasterskiej podczas przygotowywania katechezy, czyli głoszenia słowa Bożego⁹⁷.

Na koniec wypada podkreślić, że w przygotowywaniu się do głoszenia słowa Bożego istotne jest uwrażliwienie na relację zachodzącą między oryginałem a tłumaczeniem Pisma świętego⁹⁸. Świadomość trudności transpozycyjnych wpłynie na ostrożność w formułowaniu interpretacji tekstów oraz przyczyni się do korzystania na katechezie z wydań aprobowanych przez odpowiednie władze kościelne⁹⁹, a także porównywanie ze sobą różnych tłumaczeń. Przy proklamowaniu tekstu biblijnego katecheta powinien posługiwać się tekstem ogólnie przyjętym przez główne wydania katolickie: Biblia Tysiąclecia (Biblia Jerozolimską)¹⁰⁰,

⁹⁴ 1 Kor 1, 21.

⁹⁵ Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii *Sacrosanctum Concilium*, n. 7.

⁹⁶ Wprawdzie we wspólnocie katechetycznej nie zawsze jest obecny kapłan jako sakramentalny przewodnik, które reprezentuje Chrystusa, bo wspólnocie tej może przewodzić katecheta świecki, jednakże w myśl obietnicy, że gdzie dwaj lub trzej zgromadzeni są w imię Chrystusa, tak Chrystus jest pośród nich (Mt 18, 20), można zakładać, że zgromadzenie wiernych na katechezie, wspólnie modlących się, słuchających i zgłębiających słowo Boże, jest wspólnotą kościelną. Katecheta na mocy misji kanonicznej działa z mandatu biskupa, jakby w jego zastępstwie, bowiem hierarchia powierza świeckim pewne zadania, które łączą się bliżej z obowiązkami pasterzy (Sobór Watykański II, Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem*, n. 24), dlatego też katecheza jest oficjalnym głoszeniem słowa Bożego w Kościele, a gdy w Kościele czyta się Pismo święte, tam sam Chrystus przemawia (SC, n. 7).

⁹⁷ Franciszek, Adhortacja apostolska o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie *Evangelium gaudium*, n. 145.

⁹⁸ Już w szkole podstawowej należy zapoznawać dzieci z wiernym tekstem Pisma świętego, zob. J. Charytański, *Elementy treściowe programu katechizacji dla dzieci i młodzieży szkół podstawowych*, „Collectanea Theologia” 42 (1972) nr 3, s. 80.

⁹⁹ Za korzystaniem z Biblii Tysiąclecia na katechezie przemawia fakt, iż jej teksty stosowane są w publicznej liturgii Kościoła (Lekcjonarzu mszalnym i Liturgii godzin).

¹⁰⁰ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tyńskich – „Biblia Tysiąclecia”, wyd. V, Poznań 2000; Biblia Jerozolimską, Poznań 2006.*

Biblia Paulistów¹⁰¹, Biblia Poznańska¹⁰². W dalszej pracy z uczniami katecheta może posłużyć się innymi wersjami: tłumaczeniami autorskimi (Biblia Pierwotnego Kościoła¹⁰³, Biblia Biskupa Romaniuka¹⁰⁴), przekładem ekumenicznym¹⁰⁵, może też korzystać z wydań interlinearnych¹⁰⁶. Dopuszczenie różnorodności tłumaczeń nie tylko nie zaszkodzi przekazowi treści biblijnej, ale uwrażliwi na problem oryginału i tłumaczenia oraz zapobiegnie fundamentalistycznemu podejściu do Pisma świętego¹⁰⁷.

Streszczenie

Niniejszy artykuł przedstawia propozycję katechetycznej interpretacji biblijnej składającej się z trzech etapów: zrozumienia wyrazowego, zrozumienia teologicznego oraz zrozumienia egzystencjalnego. Jest ona przeznaczona dla katechetów dzieci i młodzieży do zastosowania na lekcji religii oraz podczas katechezy parafialnej. Zrozumienie wyrazowe jest etapem wyjściowym, przygotowawczym, ale koniecznym do poprawnej interpretacji tekstu biblijnego. Polega na zrozumieniu sensu wypowiedzi w jego wymiarze literackim i historycznym. Zrozumienie teologiczne jest etapem pośrednim, który koncentruje się głównie na głównym temacie teologicznym perykopy. Zrozumienie egzystencjalne jest etapem wieńczącym czytanie i rozważanie tekstu biblijnego. Istotą tego etapu jest czytanie tekstu biblijnego jako słowa Bożego, aby wprowadzić je w życie.

¹⁰¹ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem. Opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła, Czestochowa 2008.*

¹⁰² *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych ze wstępami i komentarzami. Opracował zespół pod red. M. Petera (Stary Testament), M. Wolniewicza (Nowy Testament), t. 1–4, Poznań 1991–1994.*

¹⁰³ *Biblia pierwszego Kościoła. Przełożył oraz przypisami opatrzył R. Popowski, Warszawa 2016.*

¹⁰⁴ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, „Biblia warszawsko-praska”, w przekładzie z języków oryginalnych oprac. K. Romaniuk, Warszawa 1997.*

¹⁰⁵ *Biblia Ekumeniczna to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu z księgami deuterokanonicznymi: przekład ekumeniczny z języków oryginalnych; tłumacze ksiąg M. Ambroży (i 31 pozostałych); red. nauk. wyd. jednotomowego J. Betlejko; red. nauk. K. Bardski, J. Betlejko, G. Bobryk, W. Jonczyk, M. Kiedzik, A. Kondracki, J. Kręciło, A. Kuśmirek, K. Mielcarek, K. Wojciechowska, Warszawa 2018.*

¹⁰⁶ *Hebrajsko-polski Stary Testament. Pięcioksiąg. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją oraz indeksem rdzeni, Opracowanie i wstęp A. Kuśmirek, Warszawa 2003; Hebrajsko-polski Stary Testament. Prorocy. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją i indeksem słów hebrajskich, Opracowanie i wstęp A. Kuśmirek, Warszawa 2008; Hebrajsko-polski Stary Testament. Pisma. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją i indeksem słów hebrajskich i aramejskich, Opracowanie i wstęp A. Kuśmirek, Warszawa 2009; Grecko-polski Stary Testament. Księgi greckie. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi i indeksem form podstawowych, przekł. M. Wojciechowski, Warszawa 2008; Grecko-polski Nowy Testament wydanie interlinearne z kodami gramatycznymi, tłum. R. Popowski, M. Wojciechowski, Warszawa 1994.*

¹⁰⁷ Na temat niewłaściwych sposobów odczytywania Pisma świętego, zob. B. Stypułkowska, *Biblijna formacja katechetów*, dz. cyt., s. 306–309.

Słowa kluczowe: lekcja religii, katecheza parafialna, katechetyczna interpretacja biblijna, katecheta.

Summary

Proposition of catechetical interpretation of the Bible for religion teachers working with children and youth

The present paper proposes a catechetical interpretation of the Bible consisting of three stages: vocabulary understanding, theological understanding, and existential understanding. It is intended for religion teachers working with children and youth and can be applied during both religion classes and parish catechesis. The vocabulary understanding is the initial, preparatory stage, necessary for the correct interpretation of any biblical text. It consists in understanding the meaning of a statement in its both literary and historical dimension. The theological understanding is the intermediate stage, which centres primarily around the main theological theme of the passage. The existential understanding is the final stage of reading and considering the biblical text. The essence of this stage is reading the biblical text as the word of God in order to bring it personally into effect.

Keywords: religion classes, parish catechesis, catechetical interpretation of the Bible, religion teacher.

Riassunto

Una proposta di un'interpretazione biblica catechina per i catechisti di bambini e giovani

Questo articolo presenta un'interpretazione biblica catechetica di tre fasi: comprensione espressiva, comprensione teologica e comprensione esistenziale. È destinato ai catechisti di bambini e adolescenti per l'uso nelle lezioni di religione e durante la catechesi parrocchiale. La comprensione espressiva è la fase iniziale, preparatoria, ma necessaria per la corretta interpretazione del testo biblico. Consiste nel comprendere il senso di affermazione nelle sue dimensioni letterarie e storiche. La comprensione teologica è uno stadio intermedio che si concentra principalmente sul principale argomento teologico delle pericopi. La comprensione esistenziale è una fase di coronaggio della lettura e della considerazione del testo biblico. L'essenza di questa fase è leggere il testo biblico come la Parola di Dio per implementarlo.

Parole chiave: lezione di religione, catechesi parrocchiale, interpretazione biblica catechetica, catechista.

Bibliografia

- Audusseau J., Léon-Dufour X., *Głosić*, w: *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Léon-Dufour, tłum. i oprac. K. Romaniuk, Poznań-Warszawa 1973.
- Barucq A., Grelot P., *Nauczać*, w: *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Léon-Dufour, tłum. i oprac. K. Romaniuk, Poznań-Warszawa 1973, s. 528–533.
- Benedykt XVI, Adhortacja apostołska o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła *Verbum Domini*.

- Bereźnicki F., *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Kraków 2004.
- Biblia Ekumeniczna to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu z księgami deuterokanonicznymi: przekład ekumeniczny z języków oryginalnych; tłumacze ksiąg M. Ambroży (i 31 pozostałych); red. nauk. wyd. jednotomowego J. Betlejko; red. nauk. K. Bardski, J. Betlejko, G. Bobryk, W. Jonczyk, M. Kiedzik, A. Kondracki, J. Kręciło, A. Kuśmirek, K. Mielcarek, K. Wojciechowska*, Warszawa 2018.
- Biblia pierwszego Kościoła. Przełożył oraz przypisami opatrzył R. Popowski*, Warszawa 2016.
- Błachnicki F., *Kerygmaticzna odnowa katechezy (zorientowanie w problematyce)*, Warszawa 2005.
- Bober A., *Antologia patrystyczna*, Kraków 1965.
- Bösen W., *Ostatni dzień Jezusa z Nazaretu*, tłum. W. Moniak, Wrocław 2002.
- Charytański J., *Elementy treściowe programu katechizacji dla dzieci i młodzieży szkół podstawowych*, „Collectanea Teologia” 42 (1972) nr 3, s. 75–87.
- Daniel-Rops H., *Życie codzienne w Palestynie w czasach Chrystusa*, przekł. J. Lasocka, Warszawa 1994.
- Długosz A., Stypułkowska B., *Wprowadzenie do dydaktyki biblijnej*, Kraków 2000, (wydanie w języku rosyjskim: Sankt-Petersburg 2006).
- Dyk S., *Co głosić, aby wierzyli? Studium homiletyczne Lekcjonarza mszalnego*, Lublin 2013.
- Evdokimov P., *Prawosławie*, Warszawa 1986.
- Florenski P., *Ikonostas i inne szkice*, Warszawa 1984.
- Franciszek, *Adhortacja apostołska o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie Evangelii gaudium (EG)*, n. 145.
- Grecko-polski Nowy Testament wydanie interlinearne z kodami gramatycznymi*, tłum. R. Popowski, M. Wojciechowski, Warszawa 1994.
- Grecko-polski Stary Testament. Księgi greckie. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi i indeksem form podstawowych*, przekł. M. Wojciechowski, Warszawa 2008.
- Grzybek S., *Pismo Święte historią zbawienia, w: Idee przewodnie soborowej konstytucji o Bożym Objawieniu*, pr. zbior., Kraków 1968, s. 115–116.
- Hebrajsko-polski Stary Testament. Pięcioksiąg. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją oraz indeksem rdzeni*, Opracowanie i wstęp A. Kuśmirek, Warszawa 2003.
- Hebrajsko-polski Stary Testament. Pisma. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją i indeksem słów hebrajskich i aramejskich*, Opracowanie i wstęp A. Kuśmirek, Warszawa 2009.
- Hebrajsko-polski Stary Testament. Prorocy. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją i indeksem słów hebrajskich*, Opracowanie i wstęp A. Kuśmirek, Warszawa 2008.
- Jankowski A., *Kerygmat w Kościele apostołskim. Nowotestamentowa teologia głoszenia słowa Bożego*, Częstochowa 1989.
- Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 2002.
- Kerygmat*, w: *Encyklopedia biblijna*, red. naukowa P.J. Achtemeier, Warszawa 1999, s. 518.

- Kerygmat*, w: K. Rahner, H. Vorgrilmer, *Mały słownik teologiczny*, tłum. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, słowo wstępne A. Skowronek, Warszawa 1987, k. 175.
- Koehler L., Baumgartner W., Stamm J.J., *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, red. nauk. wyd. polskiego P. Dec, t. 1–2, Warszawa 2013.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce (PDK)*, Kraków 2001.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji (DOK)*, Poznań 1998.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium homiletyczne*, Poznań 2015.
- Kudasiewicz J., *Biblia, historia, nauka. Rozważania i dyskusje biblijne*, Kraków 1987.
- Kudasiewicz J., *Jedność dwu Testamentów jako zasada wyjaśniająca misterium Chrystusa w Kościele pierwotnym*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 24 (1971), n. 2–3, s. 95–109.
- Kudasiewicz J., Szłaga J., *Akomodacja biblijna*, w: *Encyklopedia Katolicka*, tom 1, Lublin 1985, s. 242–245.
- Langkammer H., *Historia interpretacji Nowego Testamentu*, w: *Metodologia Nowego Testamentu*, dz. cyt., s. 18.
- Langkammer H., *Passio Domini nostri Jesu Christi. Nowy Testament o męce i śmierci Jezusa*, Wrocław 1994.
- Liturgia godzin. Codzienna modlitwa ludu Bożego. Tom 4: Okres zwykły. Tygodnie XVIII–XXXIV*, Poznań 1988.
- Loska T., *Heurystyka integralna. Próba syntezy zasad rozumienia i wyjaśniania Pisma Świętego w Kościele. Studium z zakresu heurystyki i duchowości biblijnej*, Kraków 1995.
- Łukaszuk T., *Obraz święty – ikona w życiu, wierze i w teologii Kościoła. Zarys teologii świętego obrazu*, Częstochowa 1993.
- Majerska J., *Samokształcenie kierowane w procesie nauczania historii*, Bydgoszcz 1981.
- Majewski M., *Spotkania katechezy z teologią*, Kraków 1995.
- Majewski M., *Teologia katechezy*, Wrocław 1989.
- Nadolski B., *Biblia w duszpasterstwie. III. W liturgii*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1985, k. 421.
- Odwrotny indeks Stronga z alfabetyczną listą polskich haseł do słowników Stronga: grecko-polskiego, hebrajsko-polskiego i aramejsko-polskiego*, Warszawa 2018.
- Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996.
- Paciorek A., *Kerygmat*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski, Encyklopedia katolicka*, tom 8, Lublin 2000, k. 1361.
- Papieska Komisja Biblijna, *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*, w: *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej z komentarzem biblistów polskich*, przekład i redakcja R. Rubinkiewicz, Warszawa 1999, s. 24–100.
- Papieska Komisja Biblijna, *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej*, tłum. R. Rubinkiewicz, Kielce 2002.
- Pieszczoch Sz., *Patrologia*, t. 2: *Ojcowie mówią*, Gniezno 1994.
- Pikor W., *Hermeneutyka biblijna w katechezie*, seria artykułów w czasopiśmie „Katecheta” 51 (2007) nr 5, 6, 9, 11.

- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tynieckich – „Biblia Tysiąclecia”, wyd. V, Poznań 2000; Biblia Jerozolimską, Poznań 2006.*
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych ze wstępami i komentarzami. Opracował zespół pod red. M. Petera (Stary Testament), M. Wolniewicza (Nowy Testament), t. 1–4, Poznań 1991–1994.*
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, „Biblia warszawsko-praska”, w przekładzie z języków oryginalnych oprac. K. Romaniuk, Warszawa 1997.*
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem. Opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła, Częstochowa 2008.*
- Popowski R., *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu, wydanie z pełną lokalizacją greckich haseł, kluczem polsko-greckim oraz indeksem form czasownikowych*, Warszawa 1995.
- Potyrała L., *Ikona. Katechetyczna funkcja ikony*, Kraków 1998.
- Rosik M., *Judaizm u początków ery chrześcijańskiej*, Wrocław 2003.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U., poz. 356), „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” z dnia 24 lutego 2017 r., poz. 356, s. 11; www.dziennikustaw.gov.pl/du/2017/356/1 (2024.01.11). Podstawa programowa katechezy nie uwzględnia tego podziału na etapy edukacyjne.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia (Dz.U., poz. 467); „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” z dnia 2 marca 2018 r., poz. 467, s. 111; www.dziennikustaw.gov.pl/DU/2018/467 (2024.01.11).
- Sender E., *L'icône image de l'invisible. Eléments de théologie, esthétique et technique*, Paris 1981.
- Sobór Watykański II, Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem*.
- Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum*.
- Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii *Sacrosanctum Concilium*.
- Squire A., *Pytając Ojców*, Warszawa 1981.
- Stary Testament. Historia zbawienia*, Paris 1983.
- Strong J., *Grecko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów greckich i kodami Popowskiego*, Warszawa 2015.
- Strong J., *Hebrajsko-polski i aramejsko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów hebrajskich i aramejskich oraz kodami Baumgartnera*, Warszawa 2017.
- Stypułkowska B., *Biblijna formacja katechetów*, Częstochowa 2015.

- Stypułkowska B., *Głoszenie kerygmatu jako wyznacznik katechezy biblijnej z zastosowaniem różnych struktur lekcji szkolnych*, „Sosnowieckie Studia Teologiczne” XIII (2016–2017), s. 335–349.
- Stypułkowska B., *Katechezy środowce Benedykta XVI o Świętym Pawle dotyczące jego życia i działalności w ujęciu szkolnej katechezy biblijnej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” XXXIX (2011), s. 203–211.
- Stypułkowska B., *Mapa historyczna i fizyczna w katechezie biblijnej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” XXXVII (2009), s. 159–166.
- Stypułkowska B., *Nauczanie Jana Pawła II w katechezie biblijnej*, „Polonia Sacra” R VII (XXV) nr 13/57 (2003), s. 299–310.
- Stypułkowska B., *Teoretyczne i praktyczne założenia przygotowania katechetów do poprawnej interpretacji tekstów biblijnych z uwzględnieniem form samokształcenia kierowanego*, Kraków 1999.
- Stypułkowska B., *Treści dotyczące narodu żydowskiego i jego Świętych Pism w zastosowaniu katechetycznym*, „Veritati et Caritati” (2014), t. 2, s. 229–248.
- Szlaga J., *Hermeneutyka biblijna*, w: *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, red. tenże, Poznań-Warszawa 1986, s. 193
- Św. Atanazy, *List do Marcelina o interpretacji psalmów*, n. 2-9; w: J.-P. Migne, *Patrologiae cursus completus. Series graeca* (PG), t. 27, k. 11-20, <http://patristica.net/graeca/#t026> (2024.01.11); tekst polski: przekł. A. Tronina, „Vox Patrum” 10 (1990) nr 18, s. 310–315.
- Tomaszewska A., *Ikona w katechezie*, Częstochowa 2003, mps.
- Tronina A., *Jozue-Jezus. Biblijna typologia Zbawiciela*, „Verbum vitae” 1 (2002), s. 41–56.
- Tyrrell Hanson A., *Typologia*, w: *Słownik wiedzy biblijnej*, red. nauk. B.M. Metzger, M.D. Coogan, konsultacja wyd. polskiego W. Chrostowski, Warszawa 1996, s. 780–781.
- Uspienski L., *Teologia Ikony*, Poznań 1993.
- Verbraken P.P., Starowieyski M., *Ojcowie Kościoła. Panorama patrystyczna*, Warszawa 1991.
- Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, Poznań 1986.
- Zielecki A., *Atlasy historyczne*, w: *Współczesna dydaktyka historii. Zarys encyklopedyczny*, red. J. Maternicki, Warszawa 2004, s. 14–15.
- Zielecki A., *Mapa w nauczaniu historii*, Warszawa 1984.
- Zielecki A., *Środki dydaktyczne w nauczaniu i uczeniu się historii*, Rzeszów 1978.

O autorze

Beata Stypułkowska – dr teologii, wykładowca katechetyki w Instytucie Wyższych Studiów Teologicznych w Częstochowie. Praca doktorska pt.: *Teoretyczne i praktyczne założenia przygotowania katechetów do poprawnej interpretacji tekstów biblijnych z uwzględnieniem form samokształcenia kierowanego*, napisana pod kierunkiem bpa dra hab. Antoniego Długosza, została obroniona na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie w grudniu 1998 roku. Członek Stowarzyszenia Katechetów Polskich, Stowarzyszenia Biblistów Polskich, Polskiego Towarzystwa Teologicznego – Oddział w Częstochowie. Od 2022 roku zastępca moderatora Dzieła Biblijnego w archidiecezji częstochowskiej. Autorka dziewięćdziesięciu artykułów naukowych i trzech pozycji książkowych. Adres do korespondencji: ul. św. Barbary 41, 42-226 Częstochowa.